

Milan Lovenjak

Rimski tribun Cola di Rienzo (1347), *Res gestae divi Augusti* in *Lex de imperio Vespasiani*

UVOD

Na binkoštno nedeljo 20. maja 1347 je papežev notar Cola di Rienzo strmoglavil režim rimskih baronov, prevzel oblast in razglasil svobodno rimsko republiko.¹ Po antičnem zgledu se je dal oklicati za ljudskega tribuna in ob slovesnem kronanju 15. avgusta, ki so se ga udeležili tudi predstavniki drugih italijanskih mest, prevzel viteški naslov kot *Candidatus Spiritus Sancti, miles Nicolaus severus et clemens, liberator Urbis, zelator Italiae, amator orbis et tribunus augustus*.

Novi režim pod formo oživiljene stare rimske republike naj bi Rimu kot nekdanjemu in novemu središču političnega življenja in svetovne diplomacije, povrnil mir, blaginjo in vladavino prava,² Italija pa naj bi se ponovno združila pod vodstvom skupnega cesarja.³ Ob insceniranem poskusu obnove antičnih institucij, obujanju nekdanjih, a že dolgo odtujenih pravic Rima do prevlade nad ostalimi mesti v Italiji in obljubi njihove razširitve na vse prebivalce polotoka, je Cola, po vrsti diplomatskih pobud, v pismu napisanem 19. septembra, povabil mesta in vladarje Italije v Rim na kronanje novega cesarja naslednje leto. Celotno besedilo tega pisma, ki obsega kar 127 vrstic, poznamo po zaslugi tistega, ki ga je poslal v Firence,⁴ govori pa v obliki političnega manifesta o njegovi dotedanji vladavini,

1 V zvezi s Colo in sodobno zgodovino Rima gl. Collins, *Greater than Emperor*, Musto, *Apocalypse in Rome*, in Brentano, *Rome before Avignon*; v zvezi s Svetim rimskim cesarstvom pa Wilson, *The Holy Roman Empire*.

2 Musto, *Apocalypse in Rome*, 1.

3 O njegovih ukrepih in odzivu drugih italskih mest Seibt, *Anonimo*, 105–116.

4 Gabrieli, *Epistulario*, XXVIII.

ponovni vzpostavitvi reda in miru v Rimu in njegovem okrožju, podreditvi baronov, Colovi posvetitvi v viteza in kronanju za tribuna in o pravni podlagi njegove cesarske politike v Italiji:

Senatum populumque Romanum illam auctoritatem et jurisdictionem habere in toto orbe terrarum, quam olim habuit ab antiquo tempore, videlicet quo erat in potentissimo statu suo, et posse nunc iura et leges interpretari, condere, revocare, mutare, addere, minuere ac etiam declarare et omnia facere sicut prius et posse etiam revocare, quidquid in sui lexionem et preiudicium factum fuerat, ipso iure et revocatum esse etiam ipso facto. (Gabrieli, *Epistulario*, XXIII, 29–35)

Da naj imata senat in rimsko ljudstvo po celem svetu tisto veljavo in pravno moč, ki sta ju imela že od starih časov, ko sta imela najmočnejši položaj in da lahko delita pravice in razlagata zakone, jih utemeljujeta, ukinjata, spreminjata, dopolnjujeta, krčita in razlagata, da lahko počneta vse tako kot prej in da lahko tudi razveljavita vse, kar jima ne bi bilo v korist ali bi bilo v nasprotju z njunim pravom, to naj se povrne s samim pravom in s samim dejanjem.

Za celotno Italijo je bilo predvidenih štiriindvajset volilnih glasov, predstavniki posameznih skupnosti pa naj bi novega cesarja izvolili na praznik sv. Duha, binkoštno nedeljo 1348. Cesar naj bo iz Italije, saj bo to pripomoglo k njeni ponovni združitvi in počastilo ime rimskega cesarja Avgusta, ki ga je ljudstvo podelilo Coli:

Intendimus namque, ipso Sancto Spiritu prosperante, elapso prefato termine Pentecosten, per ipsum sacrum Romanum populum et illos, quibus electionis imperii vocem damus, aliquem Italicum, quem ad zelum Ytalie digne inducat unitas generis et proprietates nationis, secundum inspirationem Sancti Spiritus, dignati ipsam sacram Ytaliam pie respicere, feliciter ad imperium promoveri, ut Augusti nomen, quod Romanus populus, ymmo inspiratione divina, nobis concessit et tribuit, observemus per gratas affectuum actionis. (Gabrieli, *Epistulario*, XXIII, 88–94)

Prizadevamo si namreč, da bomo ob podpori samega svetega Duha, takrat ko bo preteklo omenjeno obdobje petdesetih dni (od Velike noči), s pomočjo samega svetega rimskega ljudstva in tistih, ki jim bomo podelili glas za izvolitev cesarja – nekega Italika, ki ga k združitvi Italije vodi enotnost v rodu in pripadnost narodu – po navdihu svetega Duha vredni pobožno skrbeti za samo sveto Italijo in da jo bomo srečno povzdignili do cesarstva, tako da bomo Avgustovo ime, ki ga je rimsko ljudstvo po božanskem navdihu dovolilo in podelilo nam, opazovali s hvaležnostjo.

Navedena formulacija z jasnimi namigi na naslov, ki ga je prevzel Cola ob kronanju za tribuna (gl. zgoraj) in ki je bil zapisan tudi na začetku tega pisma,⁵ ni dopuščala dvoma o tem, kdo je bil mišljen kot novi cesar, namreč on sam, sin gostilničarja Rienza iz okraja Regola na obrežju Tibere.⁶ S tem pravno-političnim konstruktom je povezana tudi obljuba miru razdeljeni Italiji, ki naj bi jo tuji vladarji predolgo zanemarjali:

Cupimus quidem antiquam unionem cum omnibus magnatibus et civitatibus sacre Ytalie et vobiscum firmius renovare, et ipsam sacram Ytaliam multo prostratam iam tempore, multis dissidiis lacessitam hactenus et abiectam ab hiis, qui eam in pace et iustitia gubernare debebant, videlicet qui imperatoris Augusti nomina assumpserunt, contra promissionem ipsorum venire (sc. in Italiam), nomine non respondente effectui non verentes, ab omni sue abiectionis discrimine liberare et in statum pristinum sue antique glorie reducere et augere, ut pacis gustata dulcedine floreat per gratiam Spiritus Sancti melius quam umquam floruit inter ceteras mundi partes. (Gabrieli, *Epistulario*, XXIII, 76–86)

Z vsemi veličinami in mesti svete Italije in z vami želimo trdneje obnoviti antično enotnost Italije, ki že dolgo časa leži razmajana zaradi številnih nesoglasij in zanemarjena od tistih, ki bi jo morali voditi v miru in pravičnosti, tistih, ki so prevzeli ime cesarja Avgusta in se proti svoji obljubi, da bodo prišli sem (t. j. v Italijo), niso bali delovati proti svojemu imenu. To Italijo želimo osvoboditi vseh zločinov omalovaževanja in jo privedi nazaj v nekdanje stanje antične slave in jo še povečati, da bo okusila sladkost miru in še bolj kot kadarkoli prej zacvetela z milostjo svetega Duha med vsemi drugimi deli sveta.

Ta dokument jasno kaže dobre in slabe plati Colove italijanske politike. Njena slabost je bila, da ni bilo jasno, kako naj bi bila združitev Rima z Italijo dosežena, dobra stran pa enotnost v argumentaciji, ki temelji na neomajni veri v moč zgodovinsko pridobljenih pravic, ki naj ne bi nikoli zastarale. Cola je povezal dva elementa, ki sta bila obujena v njegovi dobi, pravno utemeljeno idejo enotnega cesarstva in občutje skupne pripadnosti mest in skupnosti v Italiji, katere najpomembnejša zagovornika v prvi polovici 14. st. sta bila Dante in Colov prijatelj, podpornik in svetovalec Petrarca.⁷

Ideja ponovne enotnosti Italije z uporabo zgledov iz antike je bila pri Coli prisotna že pred revolucionarnim prevzemom oblasti maja 1347. Kot namreč poroča njegov sodobnik, anonimni pisec Kronike mesta Rima v domačem

5 V. 1–3: *Candidatus Spiritus Sancti, miles Nicolaus severus et clemens, liberator Urbis, zelator Ytaliae, amator orbis et tribunus augustus.*

6 Seibt, *Anonimo*, 113.

7 Seibt, *Anonimo*, 114.

ljudskem jeziku,⁸ ki vsebuje tudi dve daljši njemu posvečeni poglavji, je Cola še v času priprav na državni prevrat sklical shod v lateranski baziliki Sv. Janeza, kjer je na steno dal pritrčiti ploščo z antičnim napisom in nagovoril zbrano množico.⁹ Napisa na plošči naj ne bi razumel nihče drug razen njega, pričal pa naj bi o tem, kako sta senat in rimsko ljudstvo podelila oblast cesarju Vespazijanu:

Non moito tiempo passao che ammonio lo puopolo per uno bello sermone vulgare lo quale fece in Santo Ianni de Laterani. Dereto dallo coro, nello muro, fece ficcare una granne e mannifica tavola de metallo con lettere antique scritta, la quale nullo sapeva leiere né interpretare, se non solo esso. Intorno a quella tavola fece pegnere figure, como lo senato romano concedeva la autoritate a Vespasiano imperatore. (Anonimo Romano, *Cronica*, pogl. XVIII, v. 136–144)

Ni minilo veliko časa, ko je vzpodbudil ljudstvo z lepim govorom v ljudskem jeziku, ki ga je imel v lateranski cerkvi sv. Janeza. Na steno za korom je dal pritrčiti veliko in lepo kovinsko ploščo, popisano s starimi črkami, ki jih nihče drug razen njega ni znal prebrati ali razložiti. Okrog te plošče je dal naslikati prizore, kako je rimski senat podelil oblast cesarju Vespazijanu.

Puoi disse: »Vedete quanta era la mannificenzia dello senato, ca la autoritate dava allo imperio«. Puoi fece leiere una carta nella quale erano scritti li capitoli colla autoritate che-llo puopolo de Roma concedeva a Vespasiano imperatore. In prima, che Vespasiano potessi fare a sio benepiacito leie e confederazione con quale iente o puopolo volessi; anche che potessi mancare e accrescere lo ogliardino de Roma, cioène Italia; potessi dare contado più e meno, como volessi; anche potessi promovere uomini a stato de duca e de regi e deponere e degradare; anco potessi disfare citate e refare; anco potessi guastare lietti de fiumi e trasmutarli aitrove; anche potessi imponere gravezze e deponere allo benepiacito. Tutte queste cose consentio lo puopolo de Roma a Vespasiano imperatore in quella fermezza che avea consentuto a Tiberio Cesari. Lessa questa carta, questi capitoli, disse: »Signori, tanta era la maiestate dello puopolo de Roma, che allo imperatore dava la autoritate.« (Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 168–187)

8 T. i. Anonimo Romano v delu z naslovom *Cronica* opisuje dogodke med letoma 1325 in 1360. Standardno kritično izdajo besedila z izčrpno analizo vseh ohranjenih prepisov izgubljenega izvirnika, obsežnim historičnim, tekstnokritičnim in jezikovnim komentarjem ter indeksi je pripravil Giuseppe Porta (Anonimo Romano, *Cronica*). Angleški prevod biografskih poglavij o Coli: Wright, *The Life of Cola di Rienzo*.

9 Gl. Boriaud, *Cola di Rienzo et la mise en scène de la lex Vespasiani de imperio*, 115–124, in Collins, *Greater than Emperor*, 41–48.

Potem je rekel: »Glejte kolikšna je bila veličina senata, ki je podelil oblast cesarstvu«. Nato je dal prebrati neki dokument,¹⁰ na katerem so bila zapisana poglavja s pooblastili, ki jih je rimsko ljudstvo podelilo cesarju Vespazijanu. V prvem poglavju je pisalo, da Vespazijan lahko po svoji volji sklene zaveznitvo, s katerim koli ljudstvom bi želel, nato da lahko zmanjša ali poveča meje rimskega vrta,¹¹ to je Italije, da lahko podeljuje zemljišča v večjem ali manjšem obsegu, kot to sam želi, da lahko imenuje ljudi za vojvode in kralje in jih odstavi ali zmanjša njihov položaj, dalje, da lahko poruši ali ustanovi mesta, da lahko zaustavi tok rek in jih preusmeri drugam, da lahko naloži ali ukine davke, kot bi mu to ugajalo. Vse te stvari je rimsko ljudstvo podelilo cesarju Vespazijanu, enako kot je to (prej) podelilo Tiberiju Cezarju. Ko so bili ta dokument in ta poglavja prebrani, je rekel: »Gospodje, takšna je bila veličina rimskega ljudstva, ki je predalo oblast cesarju.«

Omenjena napisna plošča naj bi bila odkrita ob obnovi lateranske bazilike po velikem požaru leta 1308, ki je bila zaključena šele leta 1346,¹² vendar je bila, kot kaže, znana že prej, saj Cola v pismu iz avgusta 1350 praškemu nadškofu Ernestu iz Pardubic piše, da jo je Bonifacij VIII., papež med letoma 1294 in 1303, uporabil kot zgornji del oltarne menze tako, da je bil napis obrnjen navzdol:

...et etiam de his quedam tabula magna erea, sculptis literis antiquitus insignita, quam Bonifacius papa VIII in odium imperii occultavit et de ea quoddam altare construxit, a tergo literis occultatis. Ego autem ante tribunatus assumptionem posui illam in medio Lateranensis ecclesie ornatam, in loco videlicet eminenti, ut possit ab omnibus inspicere atque legi, et sic ornata adhuc permanet et intacta. (Gabrieli, *Epistolario*, 167)

...O tem priča velika bronasta plošča z pred davnimi časi vklesanimi črkami, ki jo je Bonifacij VIII. v sovraštvo do cesarstva skril in postavil na oltar obrnjeno s hrbtom navzgor tako, da so bile črke skrite. Jaz sem jo pred prevzemom tribunata postavil okrašeno v sredino lateranske cerkve na posebej vidno mesto, tako da so jo lahko videli in brali vsi in tako okrašena in nepoškodovana je ostala do danes.

10 Omenjeni dokument (*una carta*) s prepisom pooblastil cesarju Vespazijanu bi glede na uporabljeno besedno zvezo (*fece leiere*) lahko prebral nekdo drug, podobno kot je nekoliko pozneje na manifestaciji po Colovem prevzemu oblasti Conte Mancini prebral uredbe novega režima (Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 345–348: *Puoi fece leiere una carta nella quale erano li ordinamenti dello buono stato. Conte, figlio de Cecco Mancino, la lesse brevemente*). Izraz *carta* uporablja avtor Kronike ponavadi takrat, ko omenja uradne dokumente, listine ali pisma. Ali je imel na voljo tudi omenjeni prepis s pooblastili cesarju Vespazijanu in dokument z uredbami novega režima, ki ga je prebral Conte Mancini, žal ni mogoče presoditi.

11 Avtor je uporabil besedo *ogliardino* (vrt, sadovnjak) zaradi napačnega (Colovega ?) branja *pomarium* namesto *pomerium*. Besedilo »poglavja s pooblastili«, kot ga podaja avtor, se tudi sicer precej razlikuje od izvornika na bronasti plošči.

12 Buonocore, *La »fortuna« de la lex de imperio Vespasiani*, 48.

Slika 1: *Lex de imperio Vespasiani* (Musei Capitolini).

Papež Gregor XIII. je dal napisno ploščo, ki jo pozneje v lateranski cerkvi na različnih mestih omenjajo tudi drugi pisci,¹³ leta 1576 prenesti na Kapitol, kjer je bila najprej razstavljena v *Palazzo dei Conservatori*, papež Klement XII. pa leta 1733 v Kapitolinski muzej, kjer se nahaja še danes.¹⁴ Na plošči je zapisan del t.i. *lex de imperio Vespasiani*, zakona, na podlagi katerega je Vespazijan prejel vladarska pooblastila, z osmimi klavzulami in odredbo za kršitelje (*sanctio*), ki kaže na to, da gre tu za zaključek celotnega besedila.¹⁵ Od prvega stavka je

13 Gl. CIL VI 930 s starejšo literaturo. V zvezi z zgodovino plošče in omembami v rokopisih gl. tudi Buonocore, *La »fortuna« de la lex de imperio Vespasiani*, 47–80.

14 Musei Capitolini, Palazzo Nuovo, Sala del Fauno, inv. št. 2227.

15 V zvezi z uvodom v ta pravni akt gl. Brunt, *Lex de imperio Vespasiani*. Posamezna vprašanja, starejše obravnave in rokopisi, posamezni členi in druga z napisom povezana vprašanja pa so obravnavana v vrsti prispevkov v zborniku kongresa, ki je bil organiziran ob dva tisoč letnici Vespazijanovega rojstva (*La Lex de Imperio Vespasiani e la Roma dei Flavi*. Atti del Convegno, 20–22 novembre 2008, a cura di Luigi Capogrossi Colognesi, Elena Tassi Scandone), izšel pa je v Rimu leta 2009. Gre za enega največkrat obravnavanih rimskih napisov, literatura o njem je postala že nepregledna. V zvezi z rimskimi pravnimi dokumenti na splošno gl. Rowe, *The Roman State: Laws, Lawmaking, and Legal Documents*.

oхранjen samo zaključni del, od celotnega prvotnega napisa pa manjka vsaj še ena dodatna plošča. Ta napis je poleg Avgustovega poročila o njegovih dejanjih (*Res gestae divi Augusti*), ki ga omenja Svetonij in katerega besedilo je znano po zaslugi treh epigrafsko izpričanih kopij iz antičnih maloazijskih mest, glavni vir za preučevanje pravnih podlag principata, nove oblike vladavine, ki jo je uvedel prvi rimski cesar Avgust, Colov vzor ob revolucionarnem nastopu oblasti. Razlika med Avgustovim in Vespazijanovim principatom je bila, da so bile Avgustu vladarske kompetence podeljene postopoma, Vespazijanu pa, tako kot tudi njegovim predhodnikom, vse hkrati. Ker je rimski izvirnik omenjenega Avgustovega poročila, t.i. *monumentum Romanum*, ki je bil zapisan na dveh bronastih stebrih pred njegovim mavzolejem, izgubljen, prva kopija napisa pa je bila odkrita v Ankari šele leta 1555, več kot stoletje po Colovem tribunatu, ta njegovega besedila ni poznal in ga tudi ni mogel uporabiti za pravno utemeljitev svoje vladavine na podoben način kot zakon o podelitvi vladarskih pooblastil Vespazijanu.

AVTOR KRONIKE Z ŽIVLJENJEPISOM COLE DI RIENZO

V sredini 14. st. napisana Kronika neznanega avtorja je najpomembnejši zgodovinospisni in literarni spomenik mesta Rima v srednjem veku. Delo v do danes izumrlem ljudskem dialektu ohranja življenjsko moč generacije Cole di Rienzo, je najnazornejši zgodovinski vir mesta Rima v poznem srednjem veku in hkrati odličen primer pripovedi in historične misli na tleh, ki jih tako kot nikjer drugje prekriva človeški spomin, delo, ki se mu ni treba bati primerjave z veliki zgodovinskimi spisi te dobe Giovannija Villanija¹⁶ in Jeana Froissarta.¹⁷ To je jezikovna umetnina ekspresivne lepote in psihološke rahločutnosti v upodobitvi ljudi, ki jo je kot prozo v tistem času presegel le Boccaccio. Pod drugačnimi zunanji okoliščinami bi ta knjiga, če bi prišla v obtok, morda utemljila lastni literarni jezik mesta Rima, ki bi se značilno razlikoval od latinizirane klasičnosti toskanščine. (Seibt, *Anonimo*, 7; prevod M. L.)

S temi besedami Gustav Seibt začenja predgovor svoje do danes najtemeljitejše študije o anonimnem piscu Kronike z življenjepisom Cole di Rienzo in zgodovinospisju Rima na pragu renesanse. Za eno glavnih del stare italijanske književnosti in mojstrovino poetične proze so Kroniko poimenovali že v sredini 20. stoletja, ko je bila argumentirano zavržena tudi teza o prvotni navni čistosti jezika anonimnega avtorja. Po Seibtovem mnenju se zgradba Kronike, ki jo imenuje *literarizirano pričevanje* (nem. *literarisierte Augenzeugenschaft*), kaže kot dovršeno sosledje posamičnih

16 K Villanijevim Kronikam gl. Clarke, *The Villani Chronicles*.

17 Gl. Luthar, *Jean Froissart* (z odlomki iz njegovih Kronik v prevodu D. Hrženjaka).

slik. Naslovi poglavij in navajanje posameznih tematskih jeder z datumom in povzetkom namreč predstavljajo uvode v posamične osrednje teme, ki jih kasneje predstavi stilno in jezikovno dovršeno glavno besedilo na podoben način, kot govorijo veliki pripovedni cikli mojstrov sodobnega italijanskega slikarstva (na primer Giottove freske, cikli v Asissiju, San Gimignano, Sieni in drugih italijanskih mestih). V Rimu bi se anonimni avtor lahko zgledoval tudi po historičnih reliefih na častnih stebrih rimskih cesarjev, upodobitvah na triumfalnih slavolokih in drugih spomenikih bogate antične preteklosti. Doživeta sodobna zgodovina, ki jo avtor prikazuje na podlagi lastne izkušnje ali poročil zanesljivih pričevalcev, je pri njem dobila obliko »čutnih, slikovito mirnih ali dramatično razgibanih sedanjosti«, posledici tega, visoka ekonomičnost pripovedi in dovršena retorično-stilistična umetnost, s katerima jo pisec uresničuje, pa dokazujeta, da je bila izbrana popolnoma zavestno.¹⁸

O avtorju je znano samo to, kar je o sebi zapisal v svoji Kroniki.¹⁹ Tako naj bi bil leta 1325 kot majhen deček²⁰ pričal upora v Rimu, ki je privedel do odstavitve senatorja Jacopa dei Savelli, pozneje pa naj bi pri cerkvi *Santa Maria in Publicolis* videl skupino vitezov v galopu, katerih orožje in barve so se mu močno vtisnile v spomin.²¹ Poleg jezika, romanskega dialekta, v katerem je pisal in so ga takrat govorili v Rimu, točnega poznavanja lokacij posameznih dogodkov in nastopajočih oseb, tudi to priča, da je bil rojen v Rimu, verjetno malo pred letom 1320, morda po letu 1318. Ker takrat, ko je videl omenjene viteze, verjetno ni bil daleč zdoma, cerkev *Santa Maria in Publicolis* pa je v istem rimskem okraju (*rione Regola*), v katerem je bila tudi hiša Colovih staršev, sta se morda poznala že v zgodnji mladosti. Da je Colo osebno poznal, pravi anonimni avtor v poglavju o njegovem prvem prevzemu oblasti.²² Glede njegovega družbenega položaja lahko domnevamo, da je pripadal sloju premožnejših meščanov, trgovcev, notarjev ipd., na katerega se je opiral tudi Cola. Sam zase uporablja izraz *mea ientilezza*,²³ kar kaže, da se vsekakor ni prišteval med ljudi nizkega porekla.

Okrog leta 1339 je študiral medicino v Bologni, od koder je spremljal dogodke v severni Italiji. Morda se leta 1341 še ni vrnil v Rim, kar bi pojasnilo, zakaj v svojem delu ne omenja, kako je bil Petrarca okronan za pesnika (podobno kot je Cola postal 15. avgusta 1347 tribun). V sredini štiridesetih let je bil v Rimu in je Colov prevzem oblasti in pozneje sveto leto 1350 doživel iz nesporedne bližine. Konec petdesetih let je bil izven Rima, verjetno v Tivoliju, kjer je bil ponovno pričal nekaterim dogodkom, ki jih opisuje. Ko je

18 Seibt, *Anonimo*, 44.

19 Seibt, *Anonimo*, 22–24; Musto, *Apocalypse in Rome*, 2–4 in Campanelli, *The Preface*, 84–87.

20 Anonimo Romano, *Cronica*, II, 53–54: *ca, benché così fosse, io era in tanta tenerezza de etate, che conoscimento non avea elettivo.*

21 Anonimo Romano, *Cronica*, I, 11–22; Seibt, *Anonimo*, 22–23.

22 Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 1463–1465: *E io li dico questo proverbio: »Chi vole pedere, puoi culo stregnere, fatigase la natica.«*

23 Anonimo Romano, *Cronica*, I, 32.

pisal Kroniko je živel *remoto*, t.j. oddaljen od prizorišča,²⁴ zadnji dogodek, ki ga omenja – gre za poznejši dodatek v latinščini – pa je osvoboditev francoskega kralja Janeza II. iz angleškega ujetništva 25. oktobra 1360. Malo pozneje je verjetno tudi umrl.²⁵

Anonimni pisec Kronike je bil po poklicu očitno zdravnik, saj veliko pozornosti v delu posveča človeškemu telesu, opisom posameznih delov, potezam in psihologiji glavnih protagonistov, večkrat pa omenja tudi druge zdravniške kolege. Njegova izobrazba je imela dve težišči, medicinsko-naravoslovno, predvsem z Aristotelom, na kar kažejo številni naravoslovni ekskurzi,²⁶ in historično-retorično. Zanj najpomembnejši antični avtor je bil Livij, poznal je vsaj prvo in tretjo dekada njegove Zgodovine, ki ju v predgovoru tudi dvakrat citira. Dobro je poznal tudi Valerija Maksima, občasno pa omenja tudi Salustija, Lukana, Seneko in Cicerona, deloma tudi kot pisce, ki jih je bral Cola. Edino srednjeveško zgodovinsko delo, ki ga citira, je *Kronika papežev in cesarjev* (t.i. *Chronicon Pontificum et Imperatorum*) Martina iz Troppaua, kjer je Rim v središču pozornosti, verjetno pa je poznal tudi srednjeveško rimsko književnost kot *Mirabilia urbis Romae* in *Liber historiarum Romanorum*. Poznal je tudi Biblijo, Gregorja Velikega in Izidorja iz Seville, kar kaže na ozadje njegove izobrazbe, od sodobnikov pa omenja samo Danteja.²⁷

Kroniko je pisal, ko je bil star okrog štirideset let. Pisal je za nekoliko manj izobražene pripadnike svojega stanu, trgovce in večkrat omenjane *bona iente*, premožnejše ljudi, ki so sicer znali brati, vendar niso znali latinsko. Delo je napisano v ljudskem jeziku, tedanjem govoru Rima, čeprav je bil avtor več tudi latinskega jezika in je, kot sam pravi, prvotno verzijo besedila napisal v latinščini. Končno obliko je dobilo besedilo verjetno zgodaj leta 1358. *Terminus ante quem* je ponovna misija kardinala Albornosa v Italiji oktobra 1358. Osnova za datiranje so podatki v 26. poglavju, kjer poroča o križarskih pridigah proti tiranu iz Forlija, Francescu degli Ordelaifi, ki jim je bil priča v Tivoliju.²⁸ Neposredno na to se navezuje omenjena latinska notica o dve leti poznejši osvoboditvi Janeza II., ki vsebuje najpoznejši datum v Kroniki.²⁹

Anonimni pisec si je zelo prizadeval za verodostojnost svoje pripovedi in je, kot sam pravi, poskušal pridobiti vedno najzanesljivejša pričevanja za posamezne dogodke, predvsem od tistih, ki so jih videli na lastne oči. To je postalo njegov temeljni princip,³⁰ kot pravi že v uvodnem poglavju:

24 Anonimo Romano, *Cronica*, I, 77.

25 Podrobneje gl. Seibt, *Anonimo*, 23–24.

26 Poznal je tudi Avicennove spise, za daljši ekskurz o sanjah pa naj bi uporabil Aristotelov spis *De divinatione per somnum* (Campanelli, *The Preface*, 85).

27 O tem podrobneje Seibt, *Anonimo*, 24.

28 Anonimo Romano, *Cronica*, XXVI, 474–477: *Per questa guerra mantenere fu predicata la crociata moite fiata. Mode novamente che cure anno Domini MCCCCLVII(I), de iennaro, nella citate de Tivoli fu predicata.*

29 Seibt, *Anonimo*, 24–25.

30 Gl. Seibt, *Anonimo*, 52–53.

Quello che io scrivo si è veramente vero. E de ciò me sia testimonio Dio e quelli li quali mo'vivo con meco, ché le infrascritte cose fuoro vere. E io le viddi e sentille: massimamente alcuna cosa che fu in mio paiese intesi da perzone fidedegne, le quale concordavano ad uno. (Anonimo Romano, *Cronica*, I, 81–87)

To, kar pišem, je zagotovo res. Da so spodaj zapisane stvari resnične, naj mi bo priča Bog in tisti, ki so živeli takrat kot jaz. Sam sem videl te stvari in o njih slišal: večino tega, kar se je zgodilo v moji domovini, sem izvedel od zanesljivih oseb, katerih pripoved se med sabo ujema.

Kronika opisuje dogodke med letoma 1325 in 1360, to je obdobje, ki ga je avtor sam doživel. Delo ni nastajalo sproti med samimi dogodki, ki jih opisuje, ampak kot celota na koncu obdobja, o katerem poroča. Na to poleg predgovora, kjer omenja predhodno latinsko verzijo besedila, kaže tudi samo besedilo s številnimi navzkrižnimi napotitvami na opise izven posamičnih poglavij, tako nazaj (*como ditto ene*) kot naprej (*como se dicerao*). Tako tudi predzadnje, sedemindvajseto poglavje vsebuje napotek na zadnje poglavje, ki naj bi govorilo o pohodu cesarja Karla IV. na kronanje v Rim. Od njega pa je znan samo naslov in morda poglavje sploh ni bilo nikoli dokončano. O enotnem konceptu in pisanju priča tudi dispozicija snovi v posameznih poglavjih, ki ne sledi samo kronologiji, ampak tudi tematskim celotam.³¹

Stil avtorja Kronike odlikuje med drugim izredna zvočna dodelanost, pri čemer kot sredstva retorične muzikalizacije uporablja aliteracije, anafore, epifere, anadiplozo, etimološke figure, notranjo rimo in ritmične paralelizme stavčnih členov.³² Tako na primer z anaforami in notranjo rimo ob opisu dvora Mastina della Scala tudi stilistično in zvočno podaja njegovo bogastvo in moč:

Moiti erano li baroni, moiti erano li sollati da pede e da cavallo, moiti li buffoni, moiti so' li falconi, palafreni, pontani, destrieri da iostra. Granne era lo armiare. Vedesi levare cappucci de capo, vedesi Todeschi inchinare, conviti esmesurati; tromme e ceramelle, cornamuse e naccare sonare. Vedese tributi venire, muli con some scaricare, iostre e tornii e bello armiare, cantare, danzare, saitare, onne bello e doice delecto fare. (Anonimo Romano, *Cronica*, VIII, 49–58)

Veliko je bilo baronov, veliko pešakov in konjenikov, veliko norčkov, veliko je sokolov, kljusačev, žrebet in plemenitih turnirskih konj. Spopad je bil velik. Videti je bilo dviganje klobukov z glav, Nemce, kako se priklanajo, neizmerne pojedine; igranje trobent in piščali, rogov in kastanjet. Videti je bilo prihajati davke, mule odlagati tovor, boje, turnirje in čudovite spopade z orožjem, peti, plesati, skakati in početi vsa lepa in sladka zadovoljstva.

³¹ Seibt, *Anonimo*, 33.

³² Seibt, *Anonimo*, 45.

Značilnost anonimnega pisca so med drugim tudi psihološko dovršene karakterizacije glavnih akterjev, učinkoviti opisi dramatičnih dogodkov na podlagi tujih ali lastnih pričevanj, množičnih ali posamičnih smrti, krutih življenskih razmer in okoliščin, pri čemer pogosto uporablja kratke stavke, historični sedanjik, variacije, stopnjevanje, alegorije, brezvezja in druga izrazna sredstva.³³ Primer takega dramatičnega opisa je tudi smrt senatorja Bertolda Orsinija, ki ga je pobesnelo ljudstvo zaradi pomanjkanja in draginje, ki so ju pripisovali njegovi krivdi, februarja 1353 kamenjalo do smrti:

Curreva anno Domini MCCCLIII, de quaraiesima, de sabato de frebaro. Levaose una voce subitamente per mercato in Roma: »Puopolo, puopolo!« Alla quale voce Romani curro dela e de cà como demonia, accesi de pessimo furore. Ietano prete allo palazzo; metto a roba, specialmente li cavalli dello senatore. Quando lo conte Bertollo delli Orsini sentio lo romore, penzao dello campare e de salvarese alla casa. Armaose de tutte arme, elmo relucente in testa, speroni in pede como barone. Descenneva per li gradi per montare a cavallo. La strillare e'lo furore se converte nello desventurato senatore. Più prete e sassi li fioccano de sopra como fronni che cascano delli arbori lo autunno. Chi li dao, chi li promette. Stordito lo senatore per li moiti colpi, non li vastava coperirese de sotto soie arme. Puro abbe potestate de ire in pede allo palazzo dove stao la maine de santa Maria. La da priesso per lo moito fioccare de prete la virtute li venne meno. Allora lo puopolo senza misericordia e leie in quello luoco li compio li dii, allapidannolo como cane, iettano sassi sopra lo capo como a santo Stefano. Là lo conte passao de questa vita scomunicato. Non fece motto alcuno. Morto che fu, lassato, onne perzona torna a casa. *Senator collega turpiter per funem demissus, deformis pileo per posticam palatii obvoluta facie transivit ad domum.* La cascione de tanta severitate fu ca questi doi senatori vivevano como tiranni. Ià erano infamati, ché grano mannavano per mare fòra de Roma. Era lo grano carissimo. La canaglia non comportava la fame e'lo deiuno. Non sao temere lo puopolo affamato. Non aspetta che dichi: »Fa' questo«. Questa connizione hao la carestia, che moiti potienti hao perterrata. Anco pòtera essere la cascione che Dio non consente che'lle cose della Chiesa siano violate. De ciò favellava Valerio Massimo. Dao lo esempio de Dionisio tiranno de Cecilia, lo quale tagliava li capelli e'lle varve de auro le quale avevano li suoi diei, e diceva ca'li diei non deveano avere similitudine de becchi varvati. De questa onta la quale fece a suoi diei fu punito, ca in soa vita visse con paura e po' la morte soa sio figlio venne in tanta miseria, che viveva de insegnare li guarzoni lo alfabeto. Forza più non sapeva. Vedi meraviglia! Saputa che fu la morte dello senatore lapidato, la carestia de subito cessao per lo paiese intorno e fu convenevole derrata de grano. (Anonimo Romano, *Cronica*, XXVI, 6–54)

³³ Glede forme in povezanosti Kronike s poezijo, avtorjeve zgodovinopisne metode, njegovih predhodnikih in vzorih gl. Seibt, *Anonimo*, 33–88; o skladnji glej Formentin, *Tra storia della lingua e filologia*.

Teklo je leto Gospodovo 1353, v postnem času, na soboto v februarju. Nenadoma se je čez trg v Rimu razlegel krik: »Ljudstvo, ljudstvo!« Na ta krik Rimljani tekajo sem ter tja kot demoni, podžgani v najhujšem besu. Na palačo mečejo kamne, ropajo, posebej senatorjeve konje. Ko je grof Bertold zaslišal hrup, je poskušal uiti in se rešiti v svojo hišo. Oborožil se je z vsemi orožji, z bleščečo čelado na glavi, z ostrogami na nogah, kot pritiče baronu. Šel je navzdol po stopnicah, da bi se povzpел na konja. Kriki in bes so se obrnili proti nesrečnemu senatorju. Eden mu zadaja udarce, drugi grozi. Senator, omotičen od številnih udarcev, ni mogel nič drugega, kot skriti se pod svoje orožje. Imel je še toliko moči, da je šel peš v palačo, tja, kjer stoji kip svete Marije. Tam je pod udarci številnih kamnov izgubil zavest. Na tistem mestu je ljudstvo brez milosti in brez sodbe dopolnilo njegove dni in ga kamenjalo kot psa, ko so na njegovo glavo nametali kamne kot na svetega Štefana. Tam je grof umrl, nobene besede ni več izrekel. Ko je umrl, zapuščen, so se vsi vrnili domov. Njegov senatorski kolega se je sramotno spustil po vrvi iz palače in s čepico na glavi skozi zadnja vrata zakritega obraza pobegnil na svoj dom. Vzrok tega grozodejstva je bilo, da sta ta dva senatorja živela kot tirana. Obtožena sta bila, da žito, ki prihaja po morju, puščata izven Rima. Žito je bilo zelo drago. Ljudstvo ni prenašalo lakote in posta. Lačnega ljudstva ni mogoče krotiti. Ne čaka, da mu kdo reče: »Stori to!« Z draginjo je povezano, da povzroči padec številnih mogočnežev. Vzrok je lahko tudi, da Bog ne dopusti, da bi se poškodovala cerkvena lastnina. O tem govori Valerij Maksim. Opisuje namreč primer Dionizija, tirana s Sicilije, ki je odrezal zlate lase in brade svojim bogovom in rekel, da ne smejo biti podobni bradatim kozlom.³⁴ Za to sramoto, ki jo je storil svojim bogovom, je bil kaznovan in je celo življenje živel v strahu, po njegovi smrti pa je njegov sin zapadel v tako revščino, da se je preživljal s tem, da je dečke učil pisanja. Morda kaj več tudi ni znal. In glej čudež! Komaj se je razvedelo, da je bil senator kamenjan, se je draginja po okoliški deželi nenadoma končala in bilo je spet dovolj žita.

ROKOPISNO IZROČILO KRONIKE ANONIMNEGA AVTORJA

Najstarejši ohranjeni rokopis Kronike anonimnega avtorja je *Codex 976* iz Biblioteca Casanatense, ki ima na koncu zaznamek *Ultimo die Gennaro MDL* kot datum zaključka prepisa. Njeno izročilo se tako začne šele dvesto let po nastanku. Ker ni bila deležna nobenega odmeva niti v literaturi 14. stoletja, očitno takrat, ko je bila napisana, ni bila objavljena ali razširjena, morda zaradi avtorjeve smrti ali ker še ni bila dokončana. Očitno je nekje obležala in se ohranila v nepopolnem rokopisu, na katerem temeljijo vsi danes znani

³⁴ Valerij Maksim piše, da je Dionizij oskrnil številne templje in da je zlato brado odrezal Asklepijevemu kipu v Epidavru ter trdil, da ni primerno, da je on upodobljen z brado, njegov oče Apolon pa brez nje (*Dicta et facta memorabilia* 1.1.3).

prepisi.³⁵ Velika večina rokopisov je iz obdobja ok. leta 1600, prvo delno knjižno izdajo Kronike pa je leta 1624 natisnil tiskar Andrea Fei v Braccianu, nedaleč od Rima, pod naslovom *Vita di Cola di Rienzo tribuno del popolo romano*.³⁶ Celotno besedilo Kronike z vzporednim latinskim prevodom je kot prvi izdal Ludovico Antonio Muratori leta 1740 v zbirki *Antiquitates Italicae medii aevi sive dissertationes* (zv. 3, 249–548) pod naslovom *Fragmenta historiae Romanae ab Anno 1327 usque ad Annum 1354*.³⁷

Posebnost Kronike je poleg poznega izročila tudi fragmentiranost ohranjenega besedila. Od v uvodnem poglavju napovedanih naslednjih sedemindvajset jih tako devet manjka v celoti, četrto predstavlja ostanek sredi večje lakune, ki je poškodovala tudi tretje in peto, izgube pa so utrpela tudi osmo, trinajsto in sedemindvajseto. Zdi se, da je nepoškodovana samo polovica vseh poglavij, ki so tudi sicer različno dolga. Dve poglavji o Coli sta izredno dolgi in verjetno izjema, druga pa so lahko tudi precej krajša. Če sodimo po teh, manjka vsaj četrtnina, če ne kar tretjina prvotnega besedila. Značilen je tudi neenakomeren izbor in popolnost v rokopisih 16. in 17. stoletja. Že v najzgodnejšem izročilu se kaže težnja po ločevanju besedila na dva dela, tako da je bil del, ki govori o Coli in je zanj vladalo veliko zanimanje, ločen od ostalega in poimenovan *Vita di Cola di Rienzo*. Razdelitev besedila na posamezne več ali manj zaključene enote je prepisovalcem omogočila izbor in preureditve posameznih delov. Samo pet rokopisov od skupno osemindvajsetih vsebuje celotno ohranjeno besedilo, približno tretjina pa osemnajsto in sedemindvajseto poglavje, pogosto z deli triindvajsetega in šestindvajsetega, ki kot *Vita di Cola di Rienzo* sestavljajo Colovo biografijo. Dodatna tretjina rokopisov vsebuje tudi druge dele besedila, ki zadevajo Rim, ostalo pa so fragmenti z različnimi stopnjami popolnosti. Ker gre za rokopise, katerih dve tretjini sta hranjeni v knjižnicah v Rimu, ne preseneča, da se je v času ok. leta 1600 posvečalo pozornost predvsem lokalnozgodovinskim delom besedila in se zanemarjalo ostalo. G. Porta zato domneva, da je že izvirnik imel enake lakune kot danes ohranjeno besedilo.³⁸ Ker v nobenem od ohranjenih rokopisov ni zapisano avtorjevo ime, tako je bilo verjetno tudi v danes izgubljenem izvirniku, njegovega avtorstva preko dvesto let od njegovega nastanka ni bilo več mogoče ugotoviti.³⁹

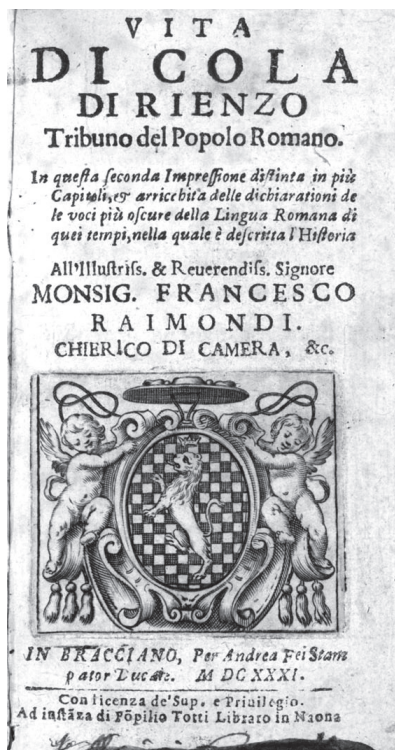
35 V zvezi z rokopisno tradicijo in opisom ohranjenih rokopisov gl. Porta v: Anonimo Romano, *Cronica*, str. 271–347 (*Stemma codicum* na str. 347). Gl. tudi Seibt, *Anonimo*, 24–31.

36 Druga izdaja je izšla že leta 1631, kar kaže na velik interes za spis anonimnega avtorja. Za obe izdaji iz Bracciana gl. Porta v: Anonimo Romano, *Cronica*, 342–344.

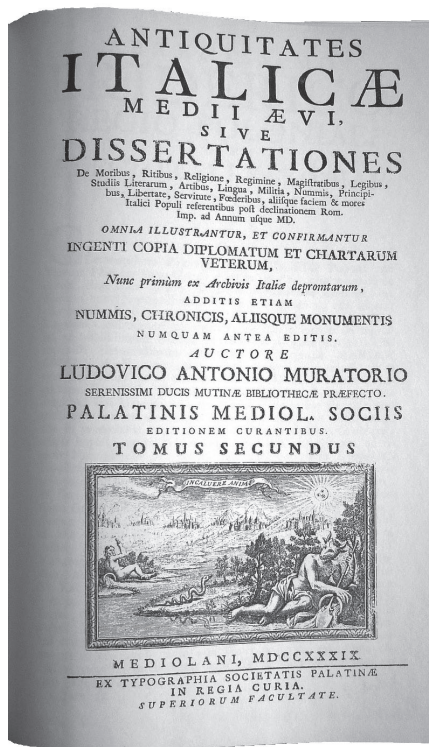
37 Za Muratorijevo izdajo gl. Porta v: Anonimo romano, *Cronica*, 344–346, in Musto, *Apocalypse in Rome*, 4–5.

38 V zvezi z izvirnim rokopisom gl. Porta v: Anonimo Romano, *Cronica*, 339–341.

39 Mnenje, da gre za Bartolomea di Iacovo da Valmontone, ki ga je utemeljeval G. Billanovich (v članku *Come nacque un capolavoro*) in je bilo potem prevzeto v temeljni literarnozgodovinski pregled italijanske književnosti 14. stoletja (*Storia della letteratura*, Vol. II. 185–190), je bilo pozneje ovrženo kot neprepričljivo (gl. Campanelli, *The Preface*, 85, op. 12).

Slika 2: Naslovnica druge izdaje Kronike z življenjepisom Cole di Rienzo (*Vita di Cola di Rienzo: Tribuno del Popolo Romano*. Bracciano: Per Andrea Fei, 1631).

Slika 3: Naslovnica Muratorijevih *Italiskih starožitnosti*, kjer bilo leta 1740 prvič objavljeno celotno besedilo Kronike.

KORESPONDENCA COLE DI RIENZO

Poleg Kronike anonimnega avtorja in nekaterih ohranjenih dokumentarnih virov so za poznavanje Colovega življenja in dejanj pomembna tudi pisma, ki jih je napisal sam ali njegovi dopisovalci.⁴⁰ Posebej zanimiva so tista, ki sta si jih izmenjala s Petrarko. Njuna korespondenca zajema tako zgodnejše obdobje kot leto, ko je Cola postal tribun.⁴¹

Začetek njunega dopisovanja izpričuje pismo, ki ga je Petrarka napisal v Avignonu leta 1343 (pismo Coli, *App. litt.*, II; *Sine titulo*, VII). Cola je tam nastopil kot odposlanec iz Rima pred papeško kurijo, požel veliko občudovanje papeža Klementa VI. s svojo retoriko in se srečal tudi s Petrarko.⁴² Potem ko je

40 Gl. Gabrieli, *Epistolario* ter Burdach in Piur, *Briefwechsel*.

41 Gl. Cosenza, »Petrarch. The Revolution of Cola di Rienzo«.

42 O okoliščinah njunega srečanja v Avignonu gl. Cosenza, »Petrarch. The Revolution of Cola di Rienzo«, 1–5. Za Petrarko je bil Cola reinkarnacija Scipiona Afričana, glavnega junaka njegove

Cola postal tribun, mu je Petrarka iz Avignona poslal daljše pismo z vzpodbudo njemu in rimskemu ljudstvu (Var. XLVIII, *Hortatoria*), ki je datirano med 24. in 27. junij 1347.⁴³ Ohranjeno je tudi Colovo pismo napisano v Rimu (datirano 28. julija 1347), ki potrjuje, da je prejel Petrarkovo *vzpodbudo* in se mu zanj zahvaljuje.⁴⁴ V nekem drugem pismu Petrarka opisuje učinek Colovih pisem na papeški dvor v Avignonu (Var., XXXVIII, napisano v Avignonu, datirano med 24. in 26. julij 1347), v dveh naslednjih iz avgusta 1347 pa že njegovo odtujevanje od Cole (Var. XL, napisano v Avignonu med 21. in 25. avgustom 1347, Var., XLII, napisano v Vaucluseu in datirano med 27. in 31. avgust 1347). Eno od pomembnejših pisem je tudi Petrarkovo po Colini zmagi pri *Porta S. Lorenzo*, napisano v Genovi 19. novembra 1347 (*Fam.* VII, 7). Ohranjeni sta tudi dve Petrarkovi pismi kardinalom o reformi vladavine v Rimu iz novembra 1351 (*Fam.*, XI, 16, dat. 18. november 1351 in *Fam.*, XI, 17, dat. 24. november 1351) in nekoliko poznejše pismo, v katerem se je Petrarka zavzel za Colovo osvoboditev (*Sine titulo*, IV, iz sredine septembra 1352.)

Celotna ohranjena Colova korespondenca obsega 54 pisem, večinoma so napisana v odlični srednjeveški latinščini, deloma pa tudi v takratnem ljudskem jeziku Rima. Nekatera med njimi so tudi izjemno dolga. Poleg korespondence s Petrarko so ohranjena tudi pisma papežu Klementu VI., različnim italjskim mestom (predvsem Firenze, Perugia, Rim), češkemu cesarju Karlu IV., praškemu nadškofu Ernestu, fra. Michaelu z Monte Sant'Angelo, svojemu sinu in nekaterim plemičem. V nadaljevanju sledi Colovo pismo Petrarki z zahvalo za njegovo pismo vzpodbude ob nastopu tribunata.

AUCTORE clementissimo domino nostro Iesu Christo, Nicholaus severus et clemens, libertatis, pacis iustitiaeque tribunus et sacre Romane reipublice liberator illustris, clare virtutis viro domino Francisco Petrarche, poete dignissimo laureato et concivi carissimo, salutem et summi gaudii plenitudinem et honoris.

Dulcissima literarum vestrarum series, respersa rethorice, verissimarum plena fomite rationum, plecta legentium et audientium visus auditumque recreatione replevit, et digesta interius pavit suavius intellectus, et in gratissimo exortamine vestro, per exempla laudabilia bonorum veterum, per eccitationes ad virtutum amplexus, nos sumus et fuimus plurimum recreati. Et quanta sit vestra circa Urbem eiusque statum prosperum affectionis plenitudo ex literis vestris plene colligitur et ex nota per visum vestre bonitatis prudentia certissimum retinetur et de affectione sinceritatis perfecte, quam habetis in nobis et Urbe. Nos et Romani singuli vobis affiamur, et ad honores et commoda sincerius obligamur. Et utinam persone vestre presentia Rome

velike pesnitve *Africa*, ki naj bi postala nacionalni ep v Italiji.

43 O Petrarkovi podpori in njegovih velikih pričakovanjih od Colovega režima gl. Ariani, *Petrarca*, 45–46. Angl. prevod tega pisma: Cosenza, »*Petrarch. The Revolution of Cola di Rienzo*«, 15–32.

44 Gabrieli, *Epistolario*, pismo št. XV (gl. v nadaljevanju).

foret! Nam sicut anulum aureum pretiosissima lapis ornat, sic persone claritas ornatam et decoram redderet almam Urbem. Cuius totius populi anima est ipsa libertas, quam tum pro evis noviter gustata dulcedine, quum, diutius perpresso servitutis errore, Romani omnes potius paterentur animas eorum evelli cordibus quam reduci in amarissimam servitutem; maxime cum res suam revertatur ad naturam de facili, et Urbs capud et principium extiterit libertatis, que multis temporibus se experta est impie, prout dolor, ancillari. Propter quod de contacto eveci laqueo Deo coniubilant, et propter libertatis conservationem mortem et discrimina nulla vitant. Nos autem et ipsi prontissimi sumus ad singola que vestrum respiciunt commodum et honorem.

Datum in Capitolio, in quo regnante iustitia recto corde vigemus, die XXVIII mensis iulii, XV. indictione, liberate reipublice anno primo. (Gabrieli, *Epistolario*, XV, str. 37–38)

Nikolaj, trden in usmiljen, po milosti našega zelo usmiljenega gospoda Jezusa Kristusa tribun svobode, miru in pravičnosti in slavni osvoboditelj rimske republike, možu čiste vrline, gospodu Francescu Petrarki, zelo zaslužnemu pesniku lavreatu in najdražjemu sodržavljanu, pozdrav in polnost največjega veselja in časti.

Vrsta vaših najslajših in z govorništvom blagoslovljenih pisem, polnih zelo resničnih in vzpodbudnih argumentov, je napolnila oči bralcev in ušesa poslušalcev z ugajanjem. Če se vsebina preuči temeljiteje, se razum napolni še z večjim veseljem. V vašem najdragocenejšem pismu vzpodbude, z hvalevrednimi zgledi odličnih starih mož, z vzpodbudami k vrlinam, smo in smo bili močno prenovljeni. Iz vaših pisem se jasno vidi obilje vaše naklonjenosti do mesta in strah za njegov ugodni položaj, zaradi znakov vaše dobrote in zaradi globine dovršenega čustvovanja, ki ga imate za nas in za mesto, se vrlina najbolj gotovo zadrži. Mi in posamezni Rimljani se počutimo vam zelo vdane in se še bolj vdano zavezujemo služiti vašim častem in koristim. O, da bi bili tukaj v Rimu! Kajti tako kot zlat prstan krasi najdragocenejši kamen, tako slavnost vaše osebe krasi naše drago mesto. Duša tega celotnega ljudstva je sama svoboda, njena sladkost je bila ravnokar okušena po zelo dolgem času, potem ko so tako dolgo trpeli suženjstvo, bo vsak Rimljan zdaj raje dovolil, da bo življenje izbito iz njegovega srca, kot da bi se vrnil v najbridkejšo suženjstvo. Vse stvari se vrnejo k svojemu naravnemu položaju in mesto je spet močno kot glava in izvir svobode, mesto, ki je tako dolgo časa izkusilo bolečino služkinje. Zaradi tega Rimljani vzpodbujeni kličejo k bogu in se zaradi svobode ne izogibajo smrti niti nevarnostim. Pripravljene smo narediti vse stvari, ki pripomorejo k vašemu dobremu počutju in časti.

Dano na Kapitolu, na katerem živimo pravično ob vladavini pravice, na osemindvajseti dan meseca julija, v 15. indikciji, v prvem letu osvobojene države.

COLA DI RIENZO IN POLITIČNE RAZMERE V RIMU V SREDINI 14. STOLETJA

Cola se je rodil kot sin gostilničarja Rienzija in perice in raznašalke vode Magdalene konec leta 1312 ali v začetku leta 1313 v rimskem okraju Regola.⁴⁵ Otroštvo je preživel v mestu Anagni, okrog 50 km jugovzhodno od Rima, in se ponovno vrnil okrog leta 1333. Pridobil je dobro izobrazbo v latinščini, književnostih, kanonskem pravu, Svetem pismu in zgodovini starega Rima. Med antičnimi avtorji naj bi bral predvsem Vergilija, Livija, Seneko, Cicerona, Valerija Maksima, Boetija in Avgušтина. Anonimni pisec Kronike dodaja, da je bil odlično izobražen tudi v govorništvu in gramatiki, da je rad preiskoval antične spomenike v Rimu in jih prevajal v ljudski jezik:

Fu da soa iuventutine nutricato de latte de eloquenzia, buono gramatico, migliore rettorico, autorista buono. Deh, como e quanto era veloce leitore! Moito usava Tito Livio, Seneca e Tulio e Valerio Massimo. Moito li delettava le magnificenzie de Iulio Cesari raccontare. Tutta die se speculava nelli intagli de marmo li quali iaccio intorno a Roma. Non era aitri che esso, che sapessi leiere li antiqui pataffii. Tutte scritte antiche vulgarizzava. Queste figure de marmo iustamente interpretava. Deh, como spesso diceva: »Dove soco questi buoni Romani? Dove ène loro summa iustizia? Pòterame trovare in tiempo che questi fussino.« (Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 7–20)

Že od mladosti dalje se je učil o govorništvu, bil je dober v gramatiki, še boljši v retoriki, bil je tudi dober pisec. Koliko in kako hitro je bral! Največ je uporabljal Tita Livija, Seneko, (Marka) Tulija in Valerija Maksima. Zelo ga je veselilo spoznavati veličastna dejanja Julija Cezarja. Cele dneve se je sprehajal med spomeniki iz marmorja, ki ležijo naokrog po Rimu. Nihče drug razen njega ni znal brati teh starih epitafov. Vse te stare napise je prevajal v ljudski jezik. Te podobe iz marmorja je pravilno razlagal. Kot je pogosto govoril: »Kje so tisti dobri Rimljani? Kje je njihova velika pravičnost? Če bi se lahko prestavil v čas, ko so oni živeli!«

Cola je v Rimu postal notar⁴⁶ in se poročil v družino notarja Francesca Mancinija ali Martinija,⁴⁷ imel naj bi dve hčerki in dva sina.⁴⁸ Morda je bil prisoten tudi ob Petrarkinem pesniškem kronanju na Kapitolu leta 1341, ki je bilo deloma podobno njegovemu kronanju za tribuna nekaj let pozneje.

Med bivanjem v Rimu so njegove govorniške sposobnosti opazili tudi vodilni v mestni upravi. Leta 1342, takoj ko so aristokratski mestni vladarji

45 Anonimo romano, *Cronica*, XVIII, 1–4. O Colovi biografiji glej podrobneje Collins, *Greater than Emperor*, 13–27, in Musto, *Apocalypse in Rome*, 23–33.

46 O Colovi notarski dejavnosti gl. Collins, *Greater than Emperor*, 214–219.

47 Iz rokopisov ni mogoče razbrati, katera varianta je prava (na drugih mestih uporabljamo prvo). O vlogi pripadnikov te družine v Colovem režimu gl. Collins, *Greater than Emperor*, 215 in 227.

48 Musto, *Apocalypse in Rome*, 42–44.

odpotovali v Avignon, da bi počastili novoimenovanega papeža Klementa VI., je nenadna protiaristokratska revolucija v Rimu postavila na oblast (ljudski) režim trinajstih *dobrih*. Po odhodu baronske delegacije v Avignon so tja poslali tudi Colo, da bi se zavzel za papeževo vrnitev v Rim in da bi leta 1350 skupaj z njim praznovali okrogli jubilej. V Avignonu je Cola nastopil proti baronom zaradi njihovega slabega vladanja in neupoštevanja zakonov in navdušil poslušalstvo, še posebej papeža, s svojo govorniško spretnostjo.⁴⁹ Kljub temu, da je medtem revolucija doma propadla in da se je sam znašel v negotovem položaju, je ponovno uspel pridobiti naklonjenost tako barona Colonne kot kurije, k čemur je morda pripomoglo poznanstvo s Petrarko. Postal je notar rimske mestne zbornice, prevzel nadzor nad dohodki Rima in bil kot tak podrejen samo glavnemu komorniku, vodilnim senatorjem in mestnim sodnikom.

V letih 1345 in 1346 so Cola in njegovi sozarotniki večkrat opozorili nase z različnimi prevratniškimi akcijami.⁵⁰ Že konec leta 1345 se je na trgu pod senatorsko palačo na Kapitolu, političnim in trgovskim središčem mesta, nenadoma pojavila velika slika (freska), ki je prikazovala ženske personifikacije velikih propadlih svetovnih imperijev (Babilonije, Kartagine, Troje in Jeruzalema) in *Romo*, ki ji je pretila nevarnost. Slika je prikazovala tudi skorumpirane rimske vladarje in regente, ki jih opazuje podoba apokaliptičnega Kristusa v sodbi med svetniškima mestnima patronoma Petrom in Pavlom.⁵¹ Nekoliko pozneje je Cola pripravil omenjeno javno zborovanje v lateranski baziliki svetega Janeza, kjer je pokazal napisno ploščo z zakonom o podelitvi pooblastil cesarju Vespazijanu,⁵² konec leta 1346 pa se je nenadoma pojavila še druga velika slika, tokrat nad ribjim trgom na steni cerkve *S. Angelo in Pescheria*. Ta slika je bila podobno alegorična in je predstavljala pokvarjene vladarje na Kapitolu kot mrtve ali umirajoče in *Romo*, ki jo iz goreče cerkve rešuje oborožen angel in podobi apostolov Petra in Pavla.⁵³ Sliki je bilo priloženo tudi sporočilo, da se približuje »čas velike sodbe«. Drugo sporočilo se je pojavilo na vratih cerkve svetega Jurija v Velabru in sicer, da bo Rim kmalu obnovljen v svojem starodavnem »dobrem stanju« (*buono stato*),⁵⁴ izraz, ki ga je Cola uporabljal za opis svojega režima. Cola je razširjal tudi vesti glede politične nestabilnosti, da je gospodarstvo

49 Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 26–32: *Per sio procaccio gio in Avignone per imbasciatore a papa Chimento de parte delli tredici Buoni Uomini de Roma. La soa diceria fu sì avanzarana e bella che subito abbe 'namorato papa Chimento. Moito mira papa Chimento lo bello stile della lengua de Cola.*

50 O teh akcijah, njihovi povezavi s takratnimi apokaliptičnimi prerokbami in pričakovanji »nove dobe« gl. Musto, *Apocalypse in Rome*, 104–129; gl. tudi Boriaud, Cola di Rienzo et la mise en scène de la *lex Vespasiani de imperio*, 115–124, pos. 123.

51 Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 64–131.

52 V zvezi z zborovanjem v lateranski baziliki, podrobnim opisom Colovih oblačil in pokrivala ter njegovega govora in učinka na poslušalstvo gl. Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 136–203.

53 Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 213–244.

54 Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 250–255. Besedilo omenjenega sporočila naj bi se glasilo: *In breve tempo li Romani tornaraco allo loro antico buono stato.*

Rima v slabem stanju in da ne bo imel velike koristi od pričakovanega pritoka romarjev v jubilejnem letu 1350.

Ti dogodki kažejo, da so Cola in njegovi sozarotniki načrtno in postopoma pripravljali revolucijo, hitra uvedba reformne ustave po zasegu oblasti pa, da je bil tribunat vnaprej skrbno domišljen tako glede pravnih, finančnih kot tudi vojaških podrobnosti.⁵⁵ Zarotniki so na binkoštno nedeljo, 20. maja 1347, izkoristili priložnost ob odsotnosti barona Stefana Colonne in njegovih vojakov⁵⁶ in se s četo stotih oboroženih mož odpravili od cerkve *S. Angelo in Pescheria* do Kapitola, kjer naj bi Cola imel zelo lep govor o uboštvu in suženjstvu rimskega ljudstva in dal prebrati uredbe novega režima (*li ordinamenti dello buono stato*).⁵⁷ Dva dni pozneje je zase in za papeškega vikarja Rajmonda iz Orvietta, s katerim sta postala upravitelja mesta, zahteval naslov ljudskih tribunov.⁵⁸

Baroni iz *Destretta*, zaledja Rima, ki je bilo politično odvisno od mesta, pa tudi mestni sodniki so morali priseči poslušnost režimu. Tisti, ki tega niso storili, kot denimo Giovanni di Vico, Viterba, vrsta članov družine Colonna, Gaetani, baron na skrajnem jugu Lazia, Stefaneschi iz Porta pri Ostiji in kasneje Orsini iz Marina, so bili brezobzirno preganjani in pobiti v naslednjih mesecih.

Julija in avgusta 1347 je Cola izvedel serijo spektakularnih predstav, pri katerih so množično sodelovali tudi prebivalci Rima in hkrati izkoristil primeren trenutek za demonstracijo svoje moči. Prvi dan avgusta je prejel številne časti. Po govoru v Lateranu in obrednem kopanju v krstilnici cesarja Konstantina je bil posvečen v viteza svetega Duha kot *Cavaliere dello Spirito Santo*. Sledil je krst z mečem z izjemno ritualno gesto, ki je označevala nasledstvo Konstantinovega cesarskega in svetega plašča in nato sam sedel k pojedini za praznično mizo v Lateranu.⁵⁹ 15. avgusta je zaključil ceremonije z večkratnim kronanjem za tribuna, pri katerem je sodelovalo šest visokih mestnih uradnikov.⁶⁰ Ritual, ki je spominjal na blišč klasične preteklosti in se skliceval na prihodnjo zaščito svetega Duha nad novo zemeljsko vladavino Rima, podrobno opisuje pismo anonimnega avtorja (morda Cochetus de Chotitis), ki je bilo poslano iz Rima 18. avgusta:

55 Collins, *Greater than Emperor*, 17.

56 Baron Stefano Colonna se je s svojimi vojaki odpravil ven iz Rima po žito (Anonimo Romano, *Cronica* XVIII, 309-311: *Misore Stefano della Colonna era ito colla milizia in Corneto per grano*).

57 Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 308-404. Avtor našteva 15 uredb (*ordinamenti*), ki jih prebral Conte, sin Cecca Mancinija.

58 Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 434-438: *E puoi parlao allo puopolo, e in quello parlamento se fece confirmare e fece fermare tutti suoi fatti, e domannao de grazia dallo puopolo che esso e llo vicario dello papa fussino chiamati tribuni dello puopolo e liberatori*.

59 To simbolično dejanje je spominjalo na kronanje cesarjev in papežev (gl. Collins, *Greater than Emperor*, 48-49).

60 Podrobneje o tem Musto, *Apocalypse in Rome*, 181. Namen kronanja z vključitvijo številnih simbolov, bi naj bil designacija za cesarja, o čemer Cola takrat še ni mogel odkrito govoriti (Seibt, *Anonimo*, 134).

MODUS et forma coronacionis tribuni sic fuit:

Prima corona quercus presentetur per priorem ecclesie Lateranensis, dicentem sic: suscipe quercum, quia cives a morte servasti.

Secunda corona de edera, dicens: suscipe ederam, quia religionem amasti; et fuit presentata per priorem Sancti Petri.

Tertia corona de mirto fuit presentata per decanum Sancti Pauli, dicentem: suscipe mirtum, quoniam officia et scientiam observasti et avaritiam odisti.

Quarta corona fuit de lauro; presentatur per abbatem Sancti Laurentii extra muros Urbis, dicentem: suscipe laurum, quoniam officia et scientiam observasti et avaritiam odisti.

Quinta corona fuit de oliva, presentata per priorem Sancte Marie Maioris, dicentem: vir humilis, suscipe olivam, quia cum humilitate superbiam superasti.

Sexta corona fuit argentea, et sceptrum; fuerunt presentata per priorem Sancti Spiritus in Saxia, dicentem: tribune auguste, suscipe dona Spiritus Sancti cum corona et sceptro et spiritualem coronam.

Pomum autem detur per dominum Gotfridum militem, sic dicentem: tribune auguste, suscipe et cole iusticiam, da libertatem et pacem. et osculetur eum.

Vicarius domini Ostiensis dirigat coronas. Dominus archiepiscopus Neapolitanus non permittat auferri argenteam coronam.

Et dum predictus tribunus coronabatur, secum quemdam pauperem habebat vilissime inductum in signum humilitatis; asserens supradictus dominus tribunus quod antiquus mos erat, quando imperatores romani curo triumpho redibant, tolerabant et sustinebant omnia verba iniuriosa per quoscumque eis dicentes illo die. (Gabrieli, *Epistolario*, App., pismo št. V, str. 245–246)

Kronanje za tribuna je potekalo takole: prvi venec je bil iz hrastovega listja, prinesel ga je prior lateranske cerkve z besedami: »Prejmi ta hrastov venec, ker si rešil državljane pred smrtjo.«

Drugi venec je bil iz bršljana in ga je prinesel prior cerkve Sv. Petra z besedami: »Prejmi ta venec iz bršljana, ker ljubiš vero.«

Tretji venec je bil iz mirte in ga je prinesel dekan cerkve Sv. Pavla *fuori le mura* z besedami: »Prejmi ta venec iz mirte, kajti ceniš svoje dolžnosti in učenost in sovražiš pohlep.«

Četrty venec je bil iz lovorja in ga je prinesel opat Sv. Lovrenca *fuori le mura* z besedami: »Prejmi ta lovor, kajti ceniš svoje dolžnosti in učenost in sovražiš pohlep.«

Peti venec je bil iz oljčnega listja in ga je prinesel prior cerkve *St. Maria Maggiore* z besedami: »Ponižni mož, prejmi ta venec iz oljčnega listja, kajti s ponižnostjo premaguješ ošabnost.«

Šesti venec je bil iz srebra. Skupaj z žezlom ga je prinesel prior (Giacomo) iz cerkve *Santo Spirito* v Sassii, z besedami, »Vzvišeni tribun, prejmi darove Sv. Duha z vencem, žezlom in duhovnim vencem.«

Jabolko⁶¹ je prinesel vitez gospod Godfrid (Scoto) z besedami: »Vzvišeni tribun, prejmi to jabolko in časti pravosodje, jamči svobodo in mir«. Potem ga je tudi poljubil.

Vikar kardinala iz Ostije je razpostavil vence. Gospod nadškof iz Neaplja mu ni dovolil, da bi odnesel srebrni venec.

Ko je bil omenjeni tribun okronan, je bil z njim zelo siromašno oblečen revež kot znak ponižnosti. Gospod tribun je potrdil, da je bila to stara navada, da so rimski cesarji, ko so se vračali na vozu v triumfalnem sprevodu, dopustili in prenašali, da jih je na tisti dan nagovoril kdorkoli.

Colov *buono stato* je začasno ponovno vzpostavil mir na mestnih ulicah, ugodno klimo za trgovanje in zaupanje v pravosodni sistem, baroni, kleriki in običajni ljudje so plačevali kazni za kraje in rope, Rim pa je bil za kratek čas spet bolj »tolažba romarjev« kot *spelunca latronum*, kakor ga opisujejo srednjeveški pisci.⁶² Cola je uvedel tudi nekaj presenetljivo uspešnih ukrepov, ki so zagotovili prihodke mestni zbornici in nemoteno preskrbo z žitom. Lotil se je tudi vrste diplomatskih pobud, ki so segale izven meja mestnega teritorija.⁶³ Najprej si je brez težav pridobil lojalnost na širšem območju izven Rima povezanim s papeževim patrimonijem, ki je izven *Destretta* segalo do meja Lacija in zajemalo tudi južne dele Umbrije in Toskano, nato pa je s pismom z dne 19. septembra pozval k volitvam cesarja naslednje leto tudi druge krščanske kneze in vladarje mestnih držav na preostalih delih italjskega polotoka.⁶⁴ Pozno poleti je odstavil Rajmonda iz Orvieta kot sovladarja, zavladal sam in zaslíšal poslanstva, ki so jih poslali plemiči s severa, in se podal v tekmo za nadzor nad Neapljem. Pri tem je zahteval pooblastila, da bi kot vladar Rima lahko sam presodil o tem vprašanju.

Vendar Colova zahteva po jurisdikciji nad mesti v Italiji ni bila posebej uspešna. Kmalu se je pokazalo, da takrat ponovna združitev polotoka z Rimom kot njegovim središčem zaradi povsem ločenega zgodovinskega razvoja od konca antike dalje sploh ni bila izvedljiva. Rim je imel takrat tudi

61 V nekem drugem latinskem spisu z naslovom *Denotacio coronarum receptarum per Nicolaum tribunum Urbis*, v katerem je prav tako zapisan celoten program simbolnega kronanja, njegovo avtorstvo pa je najverjetneje treba pripisati Coli, je bila prejemniku na koncu izročena krogla, ki jo nato drži v roki kot svet (*orbis*) in sicer *more Romani principis, quia omnia Cesar(is) erat, quia Roma caput mundi*.... S tem se nakazuje univerzalna cesarjeva oblast (Seibt, *Anonimo*, 134–135).

62 O kronološko ne povsem pojasnjenem poteku dogodkov, ki so naglo privedli do Colovega padca, gl. Collins, *Greater than Emperor*, 17–27, in Musto, *Apocalypse in Rome*, 143–159.

63 Gl. Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 523–537: *Allora lo tribuno fece uno sio generale Consiglio, e scrisse lettere luculentissime alle citati e alle communitati de Toscana, Lommardia, Campagna, Romagna, Maretima, allo duca de Venezia, a missore Lucchino tiranno de Milana, alli marchesi de Ferrara, allo santo patre papa Chimento, a Ludovico duca de Bavaria, lo quale era stato elietto imperatore, como ditto de sopra ène, alli regali de Napoli. In queste lettere proponeva lo sio nome per mannifico titolo in questa forma: »Nicola severo e pietoso, de libertate, de pace e de iustizia tribuno, anche della santa romana repiubica liberatore illustre.« In queste lettere dichiarao lo stato buono, pacifico, iusto, lo quale comenzao aveva. O Colovi obsežni diplomatski dejavnosti gl. Musto, *Apocalypse in Rome*, 160–192, in Seibt, *Anonimo*, 128–129.*

64 Gabrieli, *Epistulario*, pismo št. XXVIII (odlomke iz tega pisma gl. zgoraj).

veliko manj prebivalcev kot v času največjega razcveta v antiki,⁶⁵ po drugi strani pa takrat tudi ni bil posebej bogato mesto. Ker je bil gospodarsko v veliki meri odvisen od dotoka romarjev, naročil in luksuza papeške kurije, je njena več desetletij trajajoča odsotnost vse od leta 1303, ki se je končala šele leta 1377, imela tudi precejšen negativni učinek.⁶⁶ Negotove razmere zunaj Rima so v drugi polovici leta ogrozile preskrbo z žitom in omogočile izsiljevanje s strani plemstva, ki si je zaradi odsotnosti papeža in spora med posameznimi aristokrati obetal politično samostojnost. Vse to in nekateri drugi negativni pojavi so privedli do padca Colovega režima še pred koncem leta.⁶⁷ Iz Avignona je njemu nenaklonjeni papež Klement VI. skušal prepričati prebivalce Rima, mesta in barone v *Destrettu*, da bi ga zapustili. Bil je izobčen iz cerkve, veliko napako pa je storil tudi sam, ko je najprej dal zapreti najbolj nevarne barone in jim zagrozil, da jih bo ubil, nato pa se dal prepričati skupini manj radikalnih pristašev, da naj jih izpusti in jim povrne njihove položaje. Ne le, da je to razkrilo preveliko neodločnost, glavno napako Cole in njegovih podpornikov, s tem so številni baroni, zlasti Orsini iz Marina in Colonna Palestrina, dobili priložnost za pobeg na svoje zunanje trdnjave, od koder so v nadaljevanju pripravili vojaški napad na mesto.⁶⁸

Že do septembra so stroški za obsežne vojaške kampanje, ki jih je zahtevala Colova sodna in protiaristokratska politika, izčrpali vse vire, ki jih je zbral. Orsini Marino je bil zajet v oktobru, vendar z velikimi izdatki, medtem ko se je Colonna Palestrina pripravljal na napad. Do tega je prišlo 20. novembra, ko so Colonna in zavezniki prispeli po tiburtinski cesti (*via Tiburtina*) in se zbrali pri cerkvi *S. Lorenzo fuori le Mura*, Cola pa se je z vojsko in prebivalci Rima utrdil pred *porta S. Lorenzo*. Branilci so prevzeli nadzor in zajeli celo vrsto baronov, vendar pa Cola te zmage ni znal primerno izkoristiti. Nadaljnjo veliko napako je napravil, ko je v krvi ubitega Colonne povzdignil svojega sina v viteza Zmage (*cavalieri della vittoria*).⁶⁹ To je povzročilo gnus njegovih lastnih vitezov, katerih podporo je posledično izgubil.

Anonimni pisec Kronike je omenjene dogodke ob zmagi nad baroni izkoristil za daljši ekskurz, v katerem je, sicer precej sumarno in nenatančno, povzel Livijev opis prvih let vojne s Hanibalom. Pri tem je posebej izpostavil Hanibalovo ravnanje po zmagi v bitki pri Kanah, ko ni nemudoma šel nad Rim, kot mu je svetoval eden njegovih najboljših vojskovodij Maharbal, kar naj bi potem rešilo Rim pred dokončnim porazom:

65 Med 18.000 in 30.000 (Musto, *Apocalypse in Rome*, 23).

66 Seibt, *Anonimo*, 91. O razmerah v Rimu v srednjem veku gl. Brentano, *Rome before Avignon*.

67 O tem gl. Collins, *Greater than Emperor*, 19–27.

68 *Anonimo Romano*, XVIII, 1471–1493. V zvezi s Colovo politiko do baronov gl. Musto, *Apocalypse in Rome*, 193–229.

69 *Anonimo Romano*, XVIII, 1895–1900: *Menaio seco un sio figlio Loriento. Nello luoco dove fu muorto Stefano remase una pescolla de acqua. Ionto, fece scavalcare lo figlio e asperzeli sopra l'acqua dello sangue de Stefano in quella pescolla e disse: »Serrai cavalieri della vittoria«.*

Qui voglio un poco delongare dalla materia. Scrive lo faconno recitatore Tito Livio che de Africa se mosse uno capitano, lo migliore che mai fosse nello munno: Aniballo de Cartaine abbe nome. Questo Aniballo ruppe la pace a Romani e desfece la citate de Sagonza in Spagna a despietto e onta dello senato de Roma. Puoi passao l'Alpi de cà in Pedemonti e venne in Lommardia, e là sconfisse Sempronio consolo de Roma ad uno fiume che se dice Tesino, canto Pavia. Puoi ne venne in Toscana e là, allo laco de Peroscia, sconfisse lo esercito de Roma e tagliò la testa a Fiaminio consolo. Puoi voize commettere Spoleti e no-llo poté avere. Puoi deo la voita in Campagna a Montecasino, e là li venne alla frontiera Fabio lo saputo con granne oste e tennelo ad abaiò anni tre. Po' li tre anni fuoro mutati li capitani. Fabio fu casso. Li capitani fuoro doi: per li nuobili fu capitano Emilio Pavolo, per li popolari fu capitano Terenzio Varro. Lo sapere e'llo industria de Aniballo fu tanta che levao questi doi capitani delli piedi loro e connusseli con onne loro potenza de cavalieri e de pedoni f' in Puglia ad uno fiume lo quale se dice Voltorno. E là sconfisse lo puopolo de Roma, sconfisse doi osti. Là morio uno delli imperatori, Emilio Pavolo. Fuoronce muorti ottanta senatori. Morioce Servilio, lo quale l'anno passato era stato consolo. Morieronce tribuni e bona iente assai. Morieronce quarantaquattro migliara de pedoni. Morieronce otto milia e ottocento cavalieri. Dieci milia fuoro li presonieri. Fonce guadagnata robba infinita, cavalli e arme, aoro e ariento. Li freni e-lle coperte delli cavalli de Romani erano tutte de aoro lavorate. Roma fu terribilmente vedovata. Fatta cotale sconfitta, era ora tarda, calava lo sole. Aniballo vittorioso staieva forte alegro. Li principi dell'oste soa li fecelio intorno rota e facevanolli festa e alegrezza dello triomfo che avea in tale die. Puoi li domannaro de grazia che quella notte e-llo die sequente daessi posa a si e alla soa cavallaria, perché erano lassi e stanchi. Staieva fra questi principi uno prodissimo omo, lo quale avea nome Maharbal. Questo era duca e connucitore della cavallaria. Fecese 'nanti Maharbal e disse queste paravole: «Aniballo, la opinione mea non è che tu dei posa né a ti né alli tuoi cavalieri. Vòti tu sapere que hai guadagnato oie in questa sconfitta? De qui a cinque dii tu vincitore manicarai e farrai festa in Campituoglio se senza demoranza eseguisca la toa fortuna. Dunque lo posare non fao per ti. Muovi tuoi cavalieri e toie masnate, non li dare posa. Passemone a Roma. Roma troveremo desfornita colle porte aperte. Serrai signore a queto. Meglio è che Romani dicano: »Aniballo è venuto« che: »Aniballo deo venire«. A queste paravole Aniballo respuse e disse: »Maharbal, io moito laodo la toa bona voluntate, ma la notte hao consiglio. Vogliomene alquanto pensare e consigliare.« Respuse Maharbal e disse: »Aniballo, Aniballo, tu sai con tuoi ignegni vincere, ma non sai usare la vettoria.« Dunque dice Tito Livio: »Quella demoranza fu salutifera allo puopolo de Roma, ca liberao Romani da servitute e retrasse lo imperio de mano de Africani, alli quali decadeva.« Ora allo preposito, se Cola de Rienzi tribuno avessi sequitata la soa vittoria, avessi cavalcato a Marini, prenneva lo castiello de Marini e desertava in tutto missare Iordano, che mai non levava capo, e-llo puopolo de Roma fora remaso in libertate senza tribulazione. (Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 1818–1888)

Tukaj se želim nekoliko oddaljiti od glavne teme. Plodoviti pisec Tit Livij piše, da je iz Afrike prišel neki vojskovodja, najboljši kar jih je bilo kadar koli na svetu, ime mu je bilo Hanibal iz Kartagine. Ta Hanibal je prekinil mir z Rimljani in zavzel mesto Sagunt v Španiji, z neodobravanjem in proti volji rimskega senata. Potem je prekoračil Alpe na področju Piemonta in prispel v Lombardijo, tam je napadel rimskega konzula Sempronija na reki, ki se imenuje Ticin, v pokrajini Paviji. Potem je prišel v Toskano in se tam na jezeru pri Perugii spopadel z rimsko vojsko in konzulu Flaminiju odsekal glavo. Potem je poskušal zavzeti Spoletum, vendar ga ni mogel osvojiti. Potem je odšel v Kampanijo do Montecassina in se srečal s Fabijem, ki je vedel, kako mogočen je nasprotnik, in ga je tri leta zadrževal. Po treh letih so se poveljniki zamenjali. Fabij je bil ubit. Poveljnika sta bila dva, za nobiliteto Emilij Pavel, za populare Terencij Varon. Hanibalovo vojaško znanje in prizadevnost sta bili tolikšni, da je ta dva poveljnika zvalil iz njunega položaja z vso vojsko konjenikov in pešakov v Apulijo do neke reke, ki se imenuje Volturn.⁷⁰ Tam je napadel rimsko ljudstvo, napadel je dva sovražnika. Tam je umrl eden od imperatorjev, Emilij Pavel. Tam je umrlo osemdeset senatorjev. Umrl je Servilij, ki je bil leto pred tem imenovan za konzula. Umrli so tribuni in tudi številni plemiči. Umrlo je 44.000 pešakov. Umrlo je 8.800 konjenikov. 10.000 je bilo zajetih. Zajet je bil tudi neizmeren plen, konji in orožje, zlato in srebro. Uzde in deli opreme rimskih konjenikov so bili izdelani iz zlata.⁷¹ Rim je bil strahotno poražen. Ko se je to končalo, je bilo že pozno, sonce je zahajalo. Zmagoviti Hanibal je bil zelo vesel. Sovražnikovi poveljniki so ga obkolili, slavili in se veselili zaradi zmage, ki so jo izbojevali na ta dan. Potem so ga prosili, da bi dovolil svoji konjenici, ki je bila izmučena in utrujena, da si spočije tisto noč in naslednji dan. Med temi poveljniki je bil tudi zelo zaslužen mož, ki mu je bilo ime Maharbal. Ta Maharbal je izrekel naslednje besede: »Hanibal, moje mnenje je, da ne smeš dati počitka niti sebi niti svoji konjenici. Ali veš, kaj si dobil danes v tej bitki? Če boš nemudoma sledil svoji sreči, boš na peti dan kot zmagovalec slavil na Kapitolu. Ne svetujem ti torej sedaj počitka. Premakni svojo konjenico in svoje poveljnike, ne daj jim počitka. Pojdemo nad Rim, Rim bo nezastražen, vsa vrata bodo odprta. Bodi gospodar v tem trenutku. Bolje je, da Rimljani rečejo: »Hanibal je prišel« kot »Hanibal bo prišel.« Na te besede je Hanibal odgovoril in rekel: »Maharbal, zelo hvalim tvoj dober namen, vendar imam ponoči posvet. Hočem nekoliko premisliti in se posvetovati.« Maharbal je odgovoril in rekel: »Hanibal, Hanibal, ti veš kako zmagati z lastnim duhom, vendar ne znaš izkoristiti zmage!« Potem pravi Tit

70 Gre za reko Avfid (*Aufidus*) v Apuliji (danes Ofanto), ki jo omenjata tako Livij (*Ab urbe cond.* XXII, 44) kot Polibij (*Zgod.* 3.110.9) in se pri Kanah izteka v Jadransko morje. Pri reki Volturn, ki se v Kampaniji z delto izteka v Tirensko morje, se je Hanibal utaboril v nekoliko zgodnejši fazi vojne (Livij, *Ab urbe cond.* 22.14.1).

71 Livij omenja, da so bile falere na konjski opremi iz srebra (*Ab urbe cond.* 22.52.3): *Praeda ingens parta est, et praeter equos virosque et si quid argenti (quod plurimum in phaleris equorum erat; nam ad vescendum facto perexiguo, utique militantes, utebantur) omnis cetera praeda diripienda data est.*

Livij: »Ta odlog je bil odrešilen za rimsko ljudstvo, rešil je Rimljane suženjstva in državo iztrgal iz Afričanovih rok, kateremu je že pripadala.«⁷² Torej, če bi, kot rečeno, tribun Cola di Rienzo sledil svoji zmagi, bi sledil Mariniju, zavzel Marinijevo utrdbo in povsem porazil grofa Jordana, ki ne bi nikoli več dvignil glave in rimsko ljudstvo bi ostalo brez motenj v svobodi.

Tako kot Hanibal naj bi tudi Cola zamudil odločilni trenutek, ki bi mu še lahko prinesel končno zmago.⁷³

Pisec Kronike podrobneje opisuje tudi hiter padec Cole v politično izolacijo v naslednjih treh tednih. Eden od glavnih vzrokov za to naj bi bil, da je sam postal eden od tiranov, ki bi jih naj njegov režim zatiral. V začetku decembra so sovpadli številni zanj neugodni dejavniki, prisotnost papeškega legata, ki je v mestnem svetu agitiral proti njemu,⁷⁴ stalne sovražnosti Colonne, čigar moč je omajal, vendar ne uničil, ali dejavnosti neapeljskega barona v izgnanstvu, Giovannija Pipina. Njegovi možje so na barikadah ubili enega od Colovih stražarjev okoli Colonnovega območja v Rimu, Cola pa je, namesto da bi se z orožjem boril za svoje ljudstvo, strahopetno pobegnil s Kapitola v trdnjavo *S. Angelo* na desni obali Tibere,⁷⁵ ki jo je potem uporabil kot bazo za svoje delovanje v naslednjih mesecih.⁷⁶ Takole je anonimni avtor Kronike opisal njegovo takratno ravnanje:

Que vaio più dicenno? Con ciò sia cosa che non fussi omo de tanta virtute che volessi morire in servizio dello puopolo, como promesso aveva, piagnenno e sospiranno fece uno sermone allo puopolo lo quale là se trovaio e disse ca esso avea bene riesso e per la invidia la iente non se contentava de esso. »Ora nello settimo mese descenno de mio dominio.« Queste paravole piagnenno quando abbe ditte, sallio a cavallo e sonanno tromme de ariento, con insegne imperiale, accompagnato da armati *triumphaliter descendit* e gio a Castiello Santo Agnilo. (Anonimo romano, *Cronica*, XVIII, 1965–1976)

72 Maharbalovo svarilo opisuje Livij takole (*Ab urbe condita*, 22.51.1–4): *Hannibali victori cum ceteri circumfusi gratularentur suaderentque ut, tanto perfunctus bello, diei quod reliquum esset noctisque insequentis quietem et ipse sibi sumeret et fessis daret militibus, Maharbal praefectus equitum, minime cessandum ratus, »immo ut quid hac pugna sit actum scias, die quinto« inquit, »victor in Capitolio epulaberis. Sequere; cum equite, ut prius venisse quam venturum sciant, praecedam.« Hannibali nimis laeta res est visa maiorque quam ut eam statim capere animo posset. Itaque voluntatem se laudare Maharbalis ait; ad consilium pensandum temporis opus esse. Tum Maharbal: »Non omnia nimirum eidem di dedere. Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis.« Mora eius diei satis creditur saluti fuisse urbi atque imperio.*

73 Gl Seibt, *Anonimo*, 78–80 in 195.

74 Proglasil ga je za heretika (Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 1933–1934). V zvezi s temi dogodki gl. Collins, *Greater than Emperor*, 20.

75 Kot mavzolej cesarja Hadrijana je bila mogočna okrogla stavba zgrajena v letih 135 do 139, v njej pa so bili poleg Hadrijanovih shranjeni tudi posmrtni ostanki naslednjih cesarjev do vključno Karakale (umrl l. 217). V začetku 5. st. je bila spremenjena v utrdbo in nato izropana ob zahodnogotskem zavzetju Rima leta 410. Od 14. st. dalje je služila kot papeška utrdba, rezidenca in zapor, v katerem je bil zaprt tudi Giordano Bruno. Ime *Angelski grad* je dobila zaradi kipa angela na vrhu. Od leta 1901 je v njej muzej.

76 Collins, *Greater than Emperor*, 20–21.

Kaj naj še razen tega rečem? Ker ni bil tako pogumen, da bi bil pripravljen umreti v službi svojemu ljudstvu, kot je bil obljubil, je med jokom in vzdihovanjem nagovoril ljudi, ki so se znašli tam in rekel, da je dobro vladal in da ljudje zaradi zavisti niso bili zadovoljni z njim. »Sedaj, v sedmem mesecu, sestopam s svoje oblasti.« Ko je jokajoč izrekel te besede, je skočil na konja in ob zvoku srebrnih trobent, s cesarskimi insignijami, v spremstvu oboroženih mož triumfalno sestopil in odšel v trdnjavo *S. Angelo*.

Podobno obsojajoče je o tem leta 1352 Petrarka pisal Francescu Nelli:

Nescio an ut valde miser, sic minime miserabilis, qui cum in Capitolio tanta cum gloria mori posset, Boemicum et mox Lemovicensem carcerem subire tanto suo et Romani nominis ac reipublice ludibrio sustinuit. (Burdach, Piur, *Briefwechsel*, App., pismo št. 60, 26–29)

Ne vem, ali je kot povsem beden, četudi nevreden vsakršnega usmiljenja, prenašal češko in kmalu zatem avignonsko ječo, v sramoto svojemu imenu in v posmeh državi, oni, ki bi bil lahko slavno umrl na Kapitolu.

O Colovi nadaljnji usodi po odhodu iz Rima decembra 1347 in o dogodkih do njegove ponovne vrnitve na oblast avgusta 1354 poroča anonimni pisec *Kronike* bolj na kratko, zato so glavni vir za te dogodke predvsem Colova pisma.⁷⁷ Ob koncu 18. poglavja pravi naslednje:

Puoi Cola de Rienzi nascosamente ne gio in Boemia allo imperatore Carlo e stette in Praga, la citate regale. Puoi ne gio allo papa in Avignone e là sappe sì fare che fu revocato sio prociesso e fu fatto senatore de Roma per lo papa, e venne a Roma e fece cose memorabile e granne como se dicerao. Puoi fu occiso per lo puopolo e fattone granne iudicio, como se toccarao nello capitolo de soa tornata in Italia. (Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 1995–2005)

Potem je Cola di Rienzo skrivaj odšel na Češko k cesarju Karlu in ostal v Pragi, kraljevem mestu. Potem je odšel k papežu v Avignon, tam je dosegel ustavitev sodnega procesa proti njemu, papež pa ga je imenoval za svojega senatorja v Rimu. Prišel je v Rim in naredil znamenite in velike stvari, kot bo še opisano. Potem ga je ljudstvo ubilo in priredilo veliko sodbo, kot bo razloženo v poglavju o njegovi vrnitvi v Italijo.

Nekoliko podrobneje to vmesno obdobje opisuje potem na začetku 27. poglavja, ki je naslovljeno z *Como missore Nicola de Rienzi tornaio in Roma e reassonse lo dominio con moite alegrezze e como fu occiso per lo puopolo de*

⁷⁷ O vmesnem obdobju gl. Collins, *Greater than Emperor*, 20–27, in Musto, *Apocalypse*, 230–335.

Roma crudamente,⁷⁸ v nadaljevanju pa obširno poroča o njegovi vrnitvi v Italijo, dogodkih v Rimu pred in po ponovnem prevzemu oblasti in o njegovem dramatičnem koncu.⁷⁹

Cola se je leta 1348 začel pogajati z ogrskim kraljem Ludvikom, ki je prišel v osrednjo Italijo, da bi maščeval umor svojega brata Andreja, nekdanjega soproga kraljice Johane iz Neaplja.⁸⁰ Ta pogajanja so morda vključevala tudi posojlo Ludvikovih plačancev, ki bi Coli pomagali ob vrnitvi na oblast. Vendar so se Madžari hitro umaknili zaradi velike kuge, ki je takrat pustošila po Evropi in naj bi pomorila okrog triindvajset milijonov ljudi. Kot se zdi, je takrat denar, ki ga je Cola zbral za vojaške enote, ukradel njegov brat. V trdnjavi S. *Angelo* sta oba kastelana iz rodu Orsinijev, stric in nečak, ki sta bila prej aktivno udeležena v Colovem režimu, od prvih mesecev leta 1348 načrtovala njegovo izročitev političnim nasprotnikom. Na njegovo srečo – kasneje je to navajal kot dokaz o božji podpori njegovega vnovičnega prihoda na oblast – sta oba barona umrla zaradi kuge septembra 1348. Prejela sta tudi ponudbo za Colo od papeževega legata in od sorodnikov, Orsinijev iz Marina, vendar se še nista odločila, komu bi ga izročila.

Zaporedje dogodkov, ki so sledili, ni točno znano. Kot kaže, je Cola vsaj do začetka leta 1349 živel na otoku Ponza, nato pa je zaradi pritiskov inkvizicije pobegnil v Monti di Maiella v Abruzzu, kjer se je pridružil eremitski, morda celestinijanski skupnosti, živel v izolaciji in zatočišču pred preganjanjem. Po obisku Rima v jubilejnem letu 1350, ko so ga poskušali ujeti, se je povsem umaknil in prevzel novo identiteto, vendar ga je Fra Michele ali Angelo z Monte Volcano prepoznal in mu povedal, kaj naj bi bil namen njegovega življenja. O tem naj bi ga podučil nebeški glas: »Cola se je dovolj pokoril v puščavi, Bog ima za njega novo poslanstvo, ki je zapisano v preroškem besedilu Fra Angela, tako imenovanem Cirilovem angelskem oraklju (*Oraculum angelicum Cyrilli*).« Po tem srečanju je bil Cola pripravljen poiskati pomoč cesarja in »angelskega papeža«, da bi skupaj preprečili dolgo prerokovano in zdaj neizbežno reformo svetovnega reda.⁸¹

Na dvor češkega vladarja Karla IV. v Prago je Cola odpotoval poleti 1350. Sprva svoje identitete ni razkril in je oznanil, da so bili kuga in potresi,⁸² ki uničujejo Italijo, zgolj predhodniki končnega izraza božje jeze, da napovedujejo kazen, ki bo prišla nad pokvarjeno Cerkev in njeno vodstvo, ter bližnji prihod

78 Najprej poroča o dogodkih pred prihodom v Prago (Anonimo romano, *Cronica*, XXVII, 5–23), nato o njegovi dejavnosti in zaporu v Pragi (Anonimo romano, *Cronica*, XXVII, 23–81), o poti v Avignon, tamkajšnjem bivanju v zaporu in dokončni osvoboditvi (Anonimo romano, *Cronica*, XXVII, 81–99).

79 V zvezi s poročilom o Colovem koncu gl. Musto, *Apocalypse in Rome*, 341: *The account in the Anonimo romano (AR, XXVII, ll. 195b-376b, Porta, 259–265) is one of the most exiting in all historical literature.*

80 V zvezi s temi dogodki gl. Collins, *Greater than Emperor*, 20–21.

81 Collins, *Greater than Emperor*, 21.

82 Poleg kuge, ki je leta 1348 opustošila Italijo, jo je 8. in 9. septembra prizadel tudi potres. Ta je tudi v Rimu povzročil precejšnjo škodo, porušena je bila med drugim bazilika Dvanajstih apostolov.

dobe Duha. Cesar Karel je kmalu odkril identiteto nekdanjega tribuna, vendar mu je zagotovil, da ga ne bo kaznoval. Cola mu je povedal, da bodo Rim in cela Italija cesarja pozdravili z odprtimi rokami, če pride tja, in je zahteval od njega, da naj pristane na njegovo vrnitev v Rim kot njegov regent.⁸³

Vendar Karel takrat ni želel ogroziti odnosov s papeškim režimom, sodišče pa je po kratkem zaslišanju Cole odločilo, da so bila njegova stališča heretična, zato je bil poslan v zapor. Papež je potem zahteval, da naj ga pošljejo v Avignon, vendar ga je Karel, ki je bil ravno sredi občutljivih diplomatskih pogajanj s papeško kurijo glede drugih spornih vprašanj, zadržal kot priročno politično jamstvo.

Cola je bil nekoliko pozneje premeščen v trdnjavo Raudnitz, kjer se je postopoma začel zavedati brezupnosti svojega položaja. Zanimal je svoje preroško poslanstvo in trdil, da se je že pokesal za grehe. V dolgem pismu Fra Micheleju z Monte Angelo, kjer opisuje propad svojega poslanstva in pripravljenost na usmrnitev ali izročitev v Avignon,⁸⁴ ga je prosil, da naj poskrbi za njegovega sina Lorenza in nadzira razdelitev njegove lastnine in knjižnice. Če se ne bo vrnil do konca leta, naj obvesti njegove podpornike v Rimu, da naj skupaj z rimskimi konzuli izberejo njegovega naslednika.

V drugi polovici leta 1351 je Karel poslal Colo pod varstvom v Avignon, kjer je bil takoj poslan v zapor.⁸⁵ Naslednje leto je papeža Klementa VI. nasledil Inocenc VI.,⁸⁶ ki je za boj proti takratni anarhiji v Rimu in *Destrettu* imenoval za svojega legata španskega kardinala Gila d'Albornoz, vojaškega duhovnika iberske rekonkviste. Cola se je verjetno moral v celoti odpovedati svojim stališčem in dejavnostim, da je prejel papeški odpustek in preklic svojega izobčenja. V zaporu je ostal do septembra 1353, nato pa je dobil še eno priložnost z imenovanjem za papeškega senatorja v Rimu. Po papeških evidencah o plačilih je Cola od aprila do julija 1354 služil kot vitez v d'Albornozovi vojski in v tej vlogi maja poveljeval v kampanji proti Giovanniju di Vico, ki jo je vodil Giovanni Conti iz Valmonta.⁸⁷ Malo pred nastopom svoje druge vladavine avgusta 1354 se je Cola predstavil d'Albornozu v značilni noši, to je z rdečo kapuco in krznenim plaščem.⁸⁸

Ponovna vrnitev Cole v Rim in nastop oblasti 1. avgusta sta bila veličastna.⁸⁹ Kot poroča pisec Kronike, naj bi ga že na vhodu v mesto prebivalci pričakali

83 O Colovem delovanju v Pragi podrobneje Collins, *Greater than Emperor*, 21–25.

84 Gabrieli, *Epistolario*, pismo št. XXXXIII (str. 197–202).

85 Anonimo Romano, XXVII, 86–90: *Fu renchiuso in una torre grossa e larga. Una iusta catena teneva in gamma. La catena era legata su alla voita della torre. Là staieva Cola vestuto de panni mezzani.*

86 Glede novega papeža in njegove politike do Cole gl. Musto, *Apocalypse in Rome*, 308–312.

87 V zvezi s temi dogodki gl. Collins, *Greater than Emperor*, 26, in Musto, *Apocalypse in Rome*, 308–347.

88 Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 239–246: *Quando fu denanti allo legato, faceva dell'altiero. Mustravase gruosso con sio capuccio in canna de scarlatto, con cappa de scarlatto, forrati de panze de vari. Stava supervo. Capezziava. Menava lo capo 'nanti e reto, como dicesi: »Chi so' io? Io chi so'?» Pui se rizzava nelle ponte delli piedi; ora se aizava, ora se abassava.*

89 Glede datuma, ki naj bi bil skrbno izbran, gl. Musto, *Apocalypse*, 325.

kot nekoč Scipiona Afričana z oljčnimi vejicami v rokah kot simbol zmage in miru.⁹⁰ Tudi prevzem oblasti naj bi potekal v značilnem slogu, ko je v govoru na Kapitolu zbrani množici povedal, da je podoben Nebukadnezarju, ki se je po sedmih letih izgnanstva in ponižanja vrnil na oblast kot vazal pravega Gospoda,⁹¹ vesplošno slavje v Rimu pa naj bi bilo podobno tistemu, ki so ga nekoč Judje pripravili Kristusu ob njegovem prihodu v Jeruzalem.⁹² Vendar pa se je kmalu pokazalo, da je Cola sedaj povsem drugačen kot v času prvega tribunata:⁹³

Era questo omo fortemente mutato dalli primi suoi muodi. Soleva essere sobrio, temperato, astinente. Ora diventato destemperatissimo vevitore, summamente usava lo vino. Ad onne ora confettava e veveva. Non ce servava ordine né tiempo. Temperava lo grieco collo fiaiano, la malvascia colla rebola. Ad onne ora ero dello vevere più fiesco. Orribile cosa era potere patere de vederlo. Troppo veveva. Diceva che nella presone era stato accalmato. Anco era diventato gruosso sterminatamente. Aveva una ventresca tonna, triumfale a muodo de uno abbate asiano. Tutto era pieno de carni lucienti como pagone, roscio, varva longa. Sùbito se mutava nella faccia, sùbito suoi uocchi se'lli infiammavano. Mutavase de opinione. Così se mutava sio intellietto como fuoco. Aveva li uocchi bianchi: tratto tratto se'lli arroschiavano como sangue. (Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 333–351)

Ta človek je zelo spremenil svoje navade. Vedno je bil trezen, zmeren in vzdržen. Sedaj pa je prekomerno pil, pogosto je pil vino. Ves čas je jedel in pil. Brez vsakega reda, ne da bi se držal določene ure. Rdeče vino je mešal z belim, staro z novim. Ob vsaki uri je preveč pil. Grozljivo je bilo prenašati pogled na to, kaj vse je lahko prenesel. Preveč je pil. Govoril je, da je bil v zaporu preveč izsušen. Postal je neizmerno debel. Imel je trebuh kot sod, triumfalen kot azijski opat. Bil je poln svetlečega mesa, kot pav, rdeč, z dolgo brado. V trenutku se je spremenil njegov izraz na obrazu, v trenutku so zažarele njegove oči. Spreminjal je svoja mnenja. Njegov duh se je spreminjal kot ogenj. Imel je bele oči. Del za delom so postajale rdeče kot kri.

Cola je sicer obnovil diplomatske dejavnosti in uvedel nekatere podobne ukrepe kot ob prvem nastopu oblasti, vendar sedaj še zdaleč ni užival tolikšne podpore, ne v Rimu ne v Italiji, primanjkovalo pa mu je tudi finančnih

⁹⁰ Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 287–302.

⁹¹ Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 303–310.

⁹² Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 315–319: *Granne festa li Romani li fecero, como fecero li Iudiei a Cristo, quando entrao in Ierusalem a cavallo nella asina. Quelli lo onoraro destennennoli 'nanti panni e frasche de oliva, cantanno 'Benedictus qui venis!'*

⁹³ O vzrokih teh sprememb, o razmerah, v katerih je živel v času izgnanstva, o boleznih, ki ga je morda prizadela: Musto, *Apocalypse in Rome*, 339–340.

sredstev. Tako obsežna kampanja proti Stefanellu Colonna⁹⁴ kot usmrtitev vodje francoskih plačancev Fra Morealesa,⁹⁵ ki je bil ubit zaradi grožnje, da bo zasedel Rim, kažeta na to, da se v Rimu ni čutil varnega.⁹⁶ Njegov novi režim se je tako uspel obdržati le nekaj tednov: ko je zahteval dodatne davke na vino in sol, da bi izplačal svoje vojake,⁹⁷ se je sprožil plaz, ki se ga več ni dalo zaustaviti.⁹⁸

Zarana 8. oktobra 1354,⁹⁹ ko je še ležal v postelji, se je pred palačo začela zbirati množica. Stopil je na balkon in jo poskušal pomiriti, vendar brez uspeha. Vrnil se je v svoje prostore, zapustil zgornje nadstropje, se zadrževal potem na različnih mestih znotraj in na dvorišču palače in tuhtal kaj naj stori. Tehtal naj bi predvsem med dvema možnostima, da se oborožen upre in umre častno ali da se pod krinko reši z begom. Prevladala je slednja:

Questo era che abbe da vero doi opinioni. La prima opinione soa, de volere morire ad onore armato colle arme, colla spada in mano fra lo puopolo a muodo de perzona magnifica e de imperio. E ciò demostrava quanno se metteva la varvuta e tenevase armato. La secunna opinione fu de volere campare la perzona e non morire. E questo demostrava quanno se cavava la varvuta. Queste doi voluntate commattevano nella mente soa. Venze la voluntate de volere campare e vivere. Omo era como tutti li aitri, temevo dello morire. (Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 288b–299b)

Bilo je tako, da sta se v njem bojevali dve različni mnenji. Njegovo prvo mnenje je bilo, da bi moral umreti častno, oborožen, z mečem v roki med ljudstvom, na način, kot umre veličastna cesarska oseba. To je nakazal, ko si je nadel čelado in se oborožil. Drugo mnenje je bilo, da bi raje pobegnil in ne umrl. To je nakazal, ko si je čelado spet snel. Ti dve mnenji sta se spopadali v njegovih mislih. Zmagala je želja, da bi pobegnil in živel. Bil je človek kot vsi drugi, bal se je umreti.

Ko je bila ob kričanju množice palača že v plamenih, si je ostrigel brado, se namazal s črnilom, si nadel pastirsko ogrinjalo, si glavo zaščitil z vzglavnikom in v taki opravi poskušal pobegniti skozi ogenj. Njegova usoda je bila zapečatenata:

Passa la porta la quale fiariava, passa le scale e llo terrore dello solaro che

94 Musto, *Apocalypse in Rome*, 330–335.

95 Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 6b–98b; Musto, *Apocalypse in Rome*, 333–334.

96 Collins, *Greater than Emperor*, 27.

97 Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 165b–171b.

98 Poročilo o njegovem strahotnem koncu: Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 195b–387b; gl. tudi Musto, *Apocalypse in Rome*, 341–346.

99 V Kroniki na dveh mestih nastopa kot datum njegove smrti 8. september, ki je gotovo napačen (Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 196b–197b: *Era dello mese de settiembre, a dii otto. in 385b–387b. Quanno questo omo fu occiso currevano anni Domini MCCCCLIII[I], alli otto dii de settiembre in ora della terza.*).

cascava, passa l'ultima porta liberamente. Fuoco non lo toccao. Misticose colli atri. Desformato desformava la favella. Favellava campanino e diceva: »Suso, suso a gliu tradetore!« Se le uitime scale passava era campato. La iente aveva l'animo suso allo palazzo. Passava la uitima porta, uno se·lli affece denanti e sì·llo reaffiguro, deoli de mano e disse: »Non ire. Dove vai tu?« Levaoli quello piumaccio de capo, e massimamente che se pareva allo splennore che daieva li vraccialetti che teneva. Erano 'naorati: non pareva opera de riballo. Allora, como fu scopierto, parzese lo tribuno manifestamente: mostrao ca esso era. Non poteva dare più la voita. Nullo remedio era se non de stare alla misericordia, allo volere altrui. Preso per le vraccia, liberamente fu addutto per tutte le scale senza offesa fi' allo luoco dello liono, dove li atri la sentenza vodo, dove esso sentenziato atri aveva. Là addutto, fu fatto uno silenzio. Nullo omo era ardito toccarelo. Là stette per meno de ora, la varva tonnita, lo voito nero como fornaro, in iuppariello de seta verde, scento, colli musacchini inaorati, colle caize de biada a muodo de barone. Le vraccia teneva piecate. In esso silenzio mosse la faccia, guardao de llà e de cà. Allora Cecco dello Viecchio impuinao mano a uno stuocco e deoli nello ventre. Questo fu lo primo. *Immediata* puo' esso secunnao f̄lo ventre† de Treio notaro e deoli la spada in capo. Allora l'uno, l'aitro e li atri lo percuoto. Chi li dao, chi li promette. Nullo motto faceva. Alla prima morio, pena non sentio. Venne uno con una fune e annodaoli tutti doi li piedi. Dierolo in terra, strascinavano, scortellavano. Così lo passavano como fossi criviello. Onneuno ne·sse iocava. Alla perdonanza li pareva de stare. Per questa via fu strascinato fi' a Santo Marciello. Là fu appeso per li piedi a uno mignaniello. Capo non aveva. Erano remase le cocce per la via donne era strascinato. Tante ferute aveva, pareva criviello. Non era luoco senza feruta. Le mazza de f̄ora grasse. Grasso era orribilmente, bianco como latte insanguinato. Tanta era la soa grassezza, che pareva uno esmesurato bufalo overo vacca a maciello. Là pennéo dii doi, notte una. Li zitielli li iettavano le prete. Lo terzo die de commannamento de Iugurta e de Sciarretta della Colonna fu strascinato allo campo dell'Austa. Là se adunaro tutti Iudiei in granne moitudine: non ne remase uno. Là fu fatto uno fuoco de cardi secchi. In quello fuoco delli cardi fu messo. Era grasso. Per la moita grassezza da sé ardeva volentieri. Staievano là li Iudiei forte affaccennati, afforosi, affociti. Attizzavano li cardi perché ardessi. Così quello cuorpo fu arzo e fu redutto in polve: non ne remase cica. Questa fine ebbe Cola de Rienzi, lo quale se fece tribuno augusto de Roma, lo quale voize essere campione de Romani. (Anonimo romano, *Cronica*, XXVII, 318b–376b)

Prišel je skozi vrata, ki so bila že v plamenih, čez stopnice in čez ostanke padlega strešnega stolpa; brez težav je prišel skozi zadnja vrata. Ogenj se ga ni dotaknil. Pomešal se je med ostale. V spremenjeni podobi je spremenil svoj naglas. Govoril je s podeželskim naglasom in rekel: »Gor, gor k izdajalcu!« Če bi prišel čez zadnje stopnice, bi bil rešen. Ljudstvo je bilo v mislih zgoraj v palači. Ko je prišel skozi zadnja vrata, je eden izmed njih stopil predenj, ga prepoznal,

privzdignil njegovo roko in rekel: »Stoj! Kam pa ti greš?« Dvignil je vzglavnik z njegove glave. Najbolj ga je izdalo bleščanje nakita, ki ga je nosil na rokah. Bil je zlat, ni bil videti cenen. Ko je bil tribun odkrit, se je vdal; pokazal je, da je to res on. Ni mogel več ravnati po svoji volji. Nobene druge rešitve ni bilo zanj kot stati prepuščen volji drugih. Zgrabili so ga za roke in - ne da bi se upiral - so ga privedli čez vse stopnice do Levjega kraja,¹⁰⁰ tja, kjer so drugi poslušali svoje obsodbe, kjer je on obsojal druge. Ko je bil priveden tja, je nastala tišina. Nihče se ga ni drznil dotakniti. Tam je stal skoraj uro, s postrizeno brado, črnega obraza kot pek, v suknji iz zelene svile, z zlatim nakitom, v modrih nogavicah kot kak baron. Roke je imel sklenjene. V tej tišini je premaknil obraz, pogledal sem in tja. Potem je Cecco dello Viecchio vzel bodalo v roke in ga zabodel v trebuh. On je bil prvi. Takoj nato ga je notar Laurentio de Treio z mečem udaril po glavi. Zabodli so ga eden, drugi in ostali. Eden ga zabada, drugi mu grozi. Ni se več ganil. Takoj je umrl, ni čutil kazni. Nekdo je prišel z vrvo in mu zvezal obe nogi. Vrgli so ga po tleh, ga vlačili in mu trgali kožo. Tako so ga zdelali, da je bil videti kot sito. Vsi so se veselili kot na praznovanju. Na tak način je bil odveden vse do trga *S. Marcello*. Tam je bil obešen za noge na neki balkon. Glave ni več imel, njene kosti so ostale na cesti, po kateri so ga vlekli. Imel je toliko ran, da se je zdel kot sito. Noben del telesa ni bil brez ran. Njegovo drobovje je bilo debelo. Bil je grozljivo debel. Bil je bel kot okrvavljeno mleko. Bil je tako debel, da je bil podoben velikemu biku ali kravi v klavnici. Tam je visel dva dni in eno noč. Fantiči so vanj metali igralne kamenčke. Na tretji dan je bil po ukazu Iugurte in Sciarretta della Colonne odveden na *campo dell'Austa*. Tam so se zbrali vsi Judje, velika množica, nihče ni manjkal. Tam je bil narejen ogenj iz suhega osata. Na ta ogenj iz osata so ga vrgli. Bil je debel. Zaradi svoje velike debelosti je dobro gorel. Judje so bili tam zelo dejavni, razvneti in nagneteni. Podpihovali so osat, da bi gorel. Tako je bilo to telo sežgano in spremenjeno v prah, nič ni ostalo od njega. Takšen je bil konec Cole di Rienzo, vzvišenega rimskega tribuna, ki je hotel postati prvak Rimljanov.

Poročilu o Colovi smrti v nadaljevanju istega poglavja Kronike sledi kratka omemba maščevanja nad njegovimi plačanci, ki jim je bilo odvzeto vse orožje, konji in celo oblačila,¹⁰¹ nato pa ekskurz o častnem ravnanju – kakršno je bilo vse prej kot značilno za Colo – starcev ob galskem obleganju Kapitola leta 387 pr. Kr.¹⁰² Zgodba je povzeta po Livijevi Zgodovini.¹⁰³ Morda temelji na resničnih dogodkih, govori pa o tem, kako so zaradi pomanjkanja hrane v Tarpeji na kapitolskem griču, kamor so se zatekli Rimljani pred Galci, starce poslali na svoje domove, ti pa so sklenili, da si bodo naredili svoja uradna

100 Na mestu, kjer je stal spomenik leva, je Cola dal ubiti številne nasprotnike ali nevarne tekmece, med njimi nekaj tednov prej tudi Fra Morealesa (gl. Musto, *Apocalypse in Rome*, 344).

101 Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 388b–392b.

102 Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 393b–423b.

103 *Ab urbe condita*, 5.41.

oblačila z vsemi insignijami in častno umrli. Ko je enega izmed njih, Papirija, ki je bil oblečen kot senator, Galec zgrabil za brado in zavpil: »Starec, starec!«, ga je Papirij udaril po glavi s svojo uradniško palico, ker ni spoštoval njegovega stanu, čemur je kronist dodal:

Lo buono Romano dunqua non voize morire colla coitra in capo como Cola de Rienzi morio.¹⁰⁴

Dobri Rimljan ni hotel umreti z blazino na glavi kot Cola di Rienzo.

S to mislijo se zaključuje zadnje ohranjeno poglavje Kronike. Naslednje, ki po vsej verjetnosti ni bilo nikoli napisano, naj bi govorilo o poti cesarja Karla IV. na kronanje v Rim, o samem kronanju in cesarjevem odhodu na Nemško.¹⁰⁵ To, kar ni uspelo Coli, bo sedaj dosegel tujec z daljnega severa in kot naslednik rimskih cesarjev ter vladar Svetega rimskega cesarstva, zavladal tudi nad velikim delom italskega polotoka.¹⁰⁶

RES GESTAE DIVI AUGUSTI IN PODELITEV DRŽAVNIŠKIH POOBLASTIL PRVEMU RIMSKEMU CESARJU

Začetek rimskega cesarstva, ki ga je želel Cola naslediti ob napovedanem kronanju za cesarja na binkoštno nedeljo 1348, sega v leto 27 pr. Kr. Tedaj je Oktavijan na znameniti tridnevni seji senata (od 13. do 15. januarja) odložil vsa izredna pooblastila, ki jih je imel kot triumvir, in državo predal, kot je sam zapisal, »v svobodno odločitev senata in rimskega ljudstva«.¹⁰⁷ S tem je napravil konec dolgotrajnim državljanskim vojnám in oznanil, da je boljše prihodnost možno doseči samo po poti vzpostavitve in obnove republike. Ker pa je bilo senatorjem jasno, da brez njega ne bodo mogli uspešno voditi države in da jih lahko le on obvaruje pred novimi državljanskimi vojnami, so vztrajali, naj prevzame krmilo države in naj jo še naprej varuje. Ker naj bi se

104 Anonimo Romano, *Cronica*, XXVII, 421b–423b.

105 Naslov je napovedan v prvem uvodnem poglavju Kronike (Anonimo Romano, *Cronica*, I, 195–197): *Della venuta de Carlo imperatore a Roma e della soa coronazione e della soa partenza alla Alamagna*.

106 Cesar Karel je prispel v Rim spomladi leta 1355, kronan je bil 5. aprila, takoj zatem pa se je ponovno umaknil na sever. To je povzročilo veliko razočaranje pri Petrarki, ki je pričakoval, da bosta cesarjev приход in njegovo bivanje v Rimu odločilno vplivala na politično dogajanje v Italiji in na njeno nadaljnjo zgodovino (gl. Musto, *Apocalypse*, 346).

107 *Res gestae divi Augusti* 34.1. Gl. tudi Ovidij, *Fasti* 1.589; Velej Paterkul, *Historia Romana*, 2.89.3, in Kasij Dion, *Rimska zgodovina* 53.4.3–4: ἀλλὰ ἀφίημι τὴν ἀρχὴν ἅπασαν καὶ ἀποδίδωμι ὑμῖν πάντα ἀπλῶς, τὰ ὄπλα τοὺς νόμους τὰ ἔθνη, οὐχ ὅπως ἐκεῖνα ὅσα μοι ὑμεῖς ἐπετρέψατε ἀλλὰ καὶ ὅσα αὐτὸς μετὰ ταῦθ' ὑμῖν προσεκτεσάμην (»Svojo oblast odlagam v celoti in vam izročam vse – vojsko, zakone in province – ne samo tiste, ki ste mi jih izročili, ampak tudi tiste, ki sem jih sam pridobil.«).

tudi sam zavedal nevarnosti novih državljanskih vojn, oziroma kot se izrazi Svetonij, nevarnosti, da država ne bi bila prepuščena samovolji številnih,¹⁰⁸ je vodenje države posledično tudi prevzel in po sklepu senata prejel številne časti in državniška pooblastila, ki so bila najvišjim rimskim magistratom podeljevana že v obdobju republike.¹⁰⁹

V zahvalo za odlog izrednih pooblastil je Oktavijan na omenjeni seji senata med drugimi častmi prejel tudi ime Avgust, državljanski venec (*corona civica*)¹¹⁰ in zlat ščit (t.i. *clipeus virtutis*) s posvetilom senata in rimskega ljudstva,¹¹¹ za obnovo republike pa hrastov venec z utemeljitvijo *quod priscam illam et antiquam formam restituit*.¹¹² Nato je prejel prokonzularni imperij (*imperium proconsulare*) za obdobje desetih let, ki je bil pozneje nenehno podaljševan, nad provincami Španijo, Galijo, Sirijo, Kilikijo, Egiptom in (do leta 22 pr. Kr.) nad Ciprom, ki še niso bile dokončno pokorjene in je bila v njih nameščena vojska.¹¹³ Prejel je tudi nekatere časti in pravice ljudskih tribunov, denimo pravico veta na sklepe senata (*ius intercedendi*), pravico sklicevanja senatovih sej in pravico do postavljanja zahtev v senatu.¹¹⁴ Nekatero privilegije ljudskih tribunov je imel že prej: od leta 36 pr. Kr. nedotakljivost svoje osebe (*sacrosanctitas*) in od leta 30 pr. Kr. *ius auxilii ferendi*, nekoliko pozneje, julija leta 23 pr. Kr., ko je dokončno odložil konzulat, ki ga je leto za letom opravljal že od leta 31, pa je prejel še tribunsko oblast (*tribunicia potestas*) v polnem obsegu. Ta je bila razširjena na ozemlje celotne države in je postala

108 Svetonij, Avgust, 28.1: *De reddenda re publica bis cogitavit: primum post oppressum statim Antonium, memor obiectum sibi ab eo saepius, quasi per ipsum staret ne redderetur; ac rursus taedio diuturnae valetudinis, cum etiam magistratibus ac senatu domum accitis rationarium imperii tradidit. sed reputans et se privatum non sine periculo fore et illam plurimum arbitrio temere committi, in retinenda perseveravit, dubium eventu meliore an voluntate.* (Dvakrat je razmišljal o tem, da bi odložil oblast v državi, prvič takoj potem, ko je premagal Antonija, pri čemer se je spomnil na njegov pogosto izrečeni očitek, da je ravno on sam prepreka za obnovo nekdanje oblike države; drugič, ko je omagan zaradi dolgotrajne bolezni poklical magistrat in senat v svojo hišo in jim izročil spis o stanju v državi. Vendar pa je tudi sam pri sebi razmišljal o tem, da kot privatnik ne bo mogel živeti brez nevarnosti in da bi bilo nepremišljeno državo prepustiti svojevoljnosti številnih. Zato je obržal državniško moč še naprej, pri čemer se je težko odločiti, ali je bil večji uspeh ali namen).

109 O posameznih funkcijah in časteh glej podrobneje: Kienast, *August*, 204–219, in Kienast, *Römische Kaisertabelle*, 61–68. O vzpostavitvi in pravni podlagi principata gl. Premerstein, *Das Werden und Wesen*, Korošec, *Nastanek Avgustovega principata*, in Wieacker, *Römische Rechtsgeschichte*, 3–14.

110 Že v obdobju republike so venec iz hrastovega listja podeljevali tistim, ki so v boju rešili življenje rimskega državljana.

111 Ščit je bil obešen v kuriji Julijcev (*curia Iulia*) poleg kipa Viktorije, boginje zmage. V Arlesu se je ohranila njegova marmorna kopija z napisom: *Senatus / populusque Romanus / imp(eratori) Caesari, divi f(ilio) Augusto, / co(n)s(uli) VIII, dedit clupeum / virtutis, clementiae, / iustitiae, pietatis erga / deos patriamque.* V zvezi s ščitom in drugimi častmi, ki so bile Avgustu podeljene januarja 27 pr. Kr., gl. Kienast, *Augustus*, 78–98, in Zanker, *Augustus und die Macht der Bilder*, 101–106, sl. 79 in 80.

112 Prim. Velej Paterkul, *Historia Romana*, 2,89,4: *prisca illa et antiqua rei publicae forma revocata.*

113 V provincah, ki so takrat pripadle senatu, je bila nameščena samo ena legija, in sicer *legio III Augusta* v provinci Afriki.

114 O magistraturi ljudskih tribunov, njihovih privilegijih in pooblastilih v obdobju republike, gl. Kunkel, *Staatsordnung*, 552–664.

eden ključnih vzvodov rimske cesarske oblasti.¹¹⁵ Prav na ljudski tribunat, starodavno institucijo rimske republike, ki naj bi v prvi vrsti odpravila samovoljo patricijev, eno ključnih, ki jih je prevzel Avgust, se je skoraj tisočletje in pol kasneje oprl tudi Cola ob nastopu svojega revolucionarnega režima maja 1347 kot *tribuno augusto* oz. *tribuno dello puopolo*.

Spodelitvijo navedenih pooblastil na seji senata januarja 27 pr. Kr. je celotna oblast v državi, sicer formalno pod videzom prenove stare republike in njenih institucij, dokončno prešla v roke ene same osebe. Omenjeni dogodki so zato v rimski zgodovini prelomni, zaznamujejo konec rimske republike in začetek nove monarhične vladavine, principata. Principat takrat še ni bil dokončno izoblikovan. Posamezne institucije principata je Avgust izgrajeval vse do svoje smrti, dokončno pa so bile formalizirane šele pod njegovimi nasledniki. Tako je leta 23 pr. Kr. Avgust prejel še *imperium proconsulare maius*, ki je veljal tudi nad senatnimi provincami,¹¹⁶ in tako postal nadrejen vsem provincialnim upraviteljem ter obenem vrhovni poveljnik vseh vojaških enot v državi. Leta 19 pr. Kr. je prejel še *imperium consulare* do konca življenja.¹¹⁷ Čeprav sam takrat ni bil konzul, mu je ta privilegij zagotavljal pravico do dvanajstih butar, prav tako kot pravico, da je smel v senatu sedeti med konzuloma na kurulskem stolu (*sella curulis*). Na podlagi tega pooblastila, čeprav uradno ni bil cenzor, je večkrat izvedel tudi cenitev premoženja prebivalcev rimske države.¹¹⁸ Leta 19. pr. Kr. je Avgust prevzel tudi skrb za zakone in javno moralo (*cura legum et morum*), prav tako do konca življenja.¹¹⁹ Po smrti Marka Emilija Lepida, ki je bil od leta 44 pr. Kr. *pontifex maximus*, je 6. marca 12 pr. Kr. na podlagi plebiscita po celotni Italiji sprejel tudi to funkcijo najvišjega duhovnika v Rimu, leta 2 pr. Kr. pa še naziv *pater patriae*.¹²⁰ Slednji mu sicer ni prinesel dodatnih državniških pooblastil, pač pa je poudarjal patriarhalni odnos med princepsom kot zaščitnikom (*patronus*) in vsemi ostalimi kot njegovimi klienti (*clientes*). Vzor za to je bil naziv *parens patriae*, ki ga je prejel že njegov predhodnik Julij Cezar.

Pod Avgustom so vse ključne republikanske institucije – magistrature, senat in ljudska skupščina – formalno ohranjale svoj obstoj, a zgolj v okviru njegove politike. Za oznako svojega položaja je sam uporabljal naziv *princeps*, ki so ga v Rimu že v dobi republike uporabljali za posamezne odlične osebnosti iz senatorskih vrst, ki so kot privatne osebe, na podlagi svoje *auctoritas*, ugleda

115 Ker je bila tribunska oblast, ki se ji je pozneje odpovedal šele Gracijan ob koncu 4. stoletja, obnavljana brez prekinitev vsako leto, je na podlagi števila njenih ponovitev v titulaturi posameznega cesarja mogoče na leto natančno datirati cesarske napise.

116 Kasij Dion, *Rimska zgodovina*, 53.32.5.

117 Kasij Dion, *Rimska zgodovina*, 54.10.5.

118 Najbolj znana je tista, ki jo omenja Luka (2.1–2): »Tiste dni je prišel ukaz od cesarja Avgusta, da naj se popiše ves svet«, med letoma 8 in 6 pr. Kr.

119 Svetonij, *Avgust*, 27.5: *recepit et morum legumque regimen aequae perpetuum*.

120 O postopnem izoblikovanju glavnih elementov cesarske titulature (imperatorski naslov, (pro) konzulat, pontifikat in naslov *pater patriae*) iz republikanskih institucij gl. Deininger, *Von der Republik zur Monarchie*.

pridobljenega z uspešnim političnim delovanjem v korist države, zavzemale posebej častno mesto. Tako je bil *princeps senatus* prvi mož v senatu, ki je imel pravico kot prvi podati svoje mnenje in je tako lahko odločilno vplival na ostale senatorje in na izid glasovanja. Prvi mož senata je bil Avgust od leta 28 pr. Kr. dalje. Avgustova nova ureditev države je bila neke vrste kompromis med tradicijami stare republike in težnjami za samostojno monarhično vladavino, kot sta jo skušala vzpostaviti že Sula in Julij Cezar. Forma avgustejskega Rima je ostala republikanska, saj ni bilo uradno legitimiranega suverena. Toda način vladanja, četudi v okviru tradicionalne ustave, po kateri so republikanski organi še naprej opravljali svojo funkcijo, je bil povsem avtokratski.

Po Avgustovi smrti v Noli 19. avgusta 14 je oblast brez večjih pretresov prešla na Tiberija. 17. septembra je bil Avgust konsekriran kot *divus Augustus* in še istega dne je bil Tiberij potrjen v senatu ter prejel dosmrtni prokonzularni imperij.¹²¹ Mirna ureditev nasledstva je pomenila, da se bo principat kot nova oblika vladavine obdržal tudi po smrti njegovega ustanovitelja.

Najpomembnejši vir za razumevanje nastanka in kasnejšega izoblikovanja principata je Avgustov lastni spis, ki ga Svetonij imenuje »*index rerum a se gestarum*«, 17. septembra leta 14 pa naj bi ga skupaj s tremi drugimi Avgustovimi spisi prebrali v senatu:

Testamentum L. Planco C. Silio cons. III. Non. Apriles, ante annum et quattuor menses quam decederet, factum ab eo ac duobus codicibus partim ipsius partim libertorum Polybi et Hilarionis manu scriptum depositumque apud se virgines cum tribus signatis aequae voluminibus protulerunt. Quae omnia in senatu aperta atque recitata sunt. (Svetonij, *Avgust*, 101.1)

Njegov testament, ki ga je sestavil 3. aprila, v letu, ko sta bila konzula Lucij Plank in Gaj Silij, leto dni in štiri mesece pred svojo smrtjo, in je bil v dveh izvodih – deloma je bil napisan lastnoročno, deloma pa sta ga zapisala njegova osvobodjenca Polibij in Hilarijon –, spravljen pri vestalskih devicah, so te izročile skupaj s tremi drugimi enako zapečatenimi rokopisnimi zvitki. Vse te spise so v senatu odprli in prebrali.

Tribus voluminibus, uno mandata de funere suo complexus est, altero indicem rerum a se gestarum, quem vellet incidi in aeneis tabulis, quae ante Mausoleum statuerentur, tertio breviarium totius imperii, quantum militum sub signis ubique esset, quantum pecuniae in aerario et fiscis et vectigaliorum residuis. Adiecit et libertorum servorumque nomina, a quibus ratio exigi posset. (Svetonij, *Avgust*, 101.4)¹²²

¹²¹ Svet., *Tib.* 24. Gl. tudi Tacit, *Anal.* 1.7. V zvezi s Tiberijevo titulato in kronologijo prejema posamičnih pooblastil gl. Kienast, *Kaisertabelle*, 76–79.

¹²² Gl. tudi Tacit, *Anali*, 1.11.3: *Proferris libellum recitarique iussit. Opes publicae continebantur, quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, provinciae, tributa aut vectigalia,*

Med tremi drugimi spisi je prvi vseboval navodila za njegov pogreb, drugi seznam njegovih dejanj, ki naj bi ga vklesanega na bronaste plošče postavili pred njegov mavzolej, tretji pa kratek pregled čez celotno državo: koliko vojakov je bilo pod orožjem, koliko denarja v državni in cesarskih blagajnah in koliko je ostalo od davčnih prihodkov. Dodal je tudi imena osvobodjencev in sužnjeve, ki bi jih lahko poklicali na odgovornost.

Od teh treh spisov poznamo le vsebino spisa »*index rerum a se gestarum*«. Izvirnik, ki naj bi bil na Avgustovo željo vklesan na bronastih ploščah pred mavzolejem v Rimu,¹²³ se ni ohranil. Ohranile pa so se tri kopije v maolazijskih mestih province Galacije (ustanovil jo je prav Avgust), to je v Ankiri, Antiohiji in Apoloniji.

Monumentum Ancyranum

Najboljša kopija (t. i. *Monumentum Ancyranum*), tako latinskega besedila kot grškega prevoda, je bila odkrita leta 1555 v Ankari, antični Ankiri (*Ankyra*), ki je bila od leta 25 pr. Kr. glavno mesto rimske province Galacije. Napis je vklesan na stene templja Avgustu in Romi, ki ga je v letih 19/20 po Kr. posvetila skupnost (κοινόν) Galačanov.¹²⁴ Tempelj je bil pozneje spremenjen v cerkev, od 15. stol. dalje pa pripada mošeji Haci Bajram.

Napis so 29. marca 1555 povsem po naključju odkrili poslanci poznejšega nemškega cesarja Ferdinanda I., napoteni k sultanu Sulejmanu II. v Amasijo. Glavni namen poslanstva, katerega prvi del je krenil iz Dunaja že leta 1553, je bil skleniti mir s Turki in doseči, da bi slednji ogrskemu kralju priznali pravico nad Sedmograško. Vodji prvega poslanstva sta bila Dalmatinec Antal Verancsich, humanist in takratni škof v Pécsi, in poveljnik donavskega ladjevja Ferenc Zay. Leta 1555 se jima je pridružil tudi belgijski diplomat Ferdinanda I., Augier Ghislain de Busbecq.¹²⁵

Po daljšem bivanju v Carigradu, kjer so vodje poslanstev in Hans Dernschwamm, ki je potoval v Verancsichevem spremstvu, na lastne stroške odkupili številne antične rokopise, so morali, da bi se osebno srečali s sultanom, skupaj s številnim spremstvom potovati v Anatolijo, preden je bil sklenjen mir. Poleg tega, da so kupili antične rokopise, so od bivanja v Carigradu imeli še eno korist, in sicer, pridobili so si pomembne informacije o turških nasprotnikih na vzhodu, Perzijcih in Gruzijcih. Diplomatski uspeh poslanstva, k sklenitvi miru je veliko pripomogel predvsem izkušeni diplomat Busbecq, je bil zgolj

et necessitates ac largitiones. Quae cuncta sua manu perscripserat Augustus addideratque consilium coercendi intra terminos imperii, incertum metu an per invidiam.

123 T. i. *Monumentum Romanum*; Svetonij, *Avgust*, 101.4; Kasij Dion, *Rimska zgodovina*, 56.33.1; *Res gestae divi Augusti*, prooem.

124 CIG 4039 et add. p. 1109: θεῶ Σεβαστῶ και θεῶ Πάμῃ.

125 Gl. o tem podrobneje Tardy in Moskovsky, *Zur Entdeckung des Monumentum Ancyranum*.

kratkotrajen. Veliko bolj daljnosežne posledice je imelo odkritje in prepis napisa iz Ankire, za kar sta najbolj zaslužna Antal Verancsich in njegov tajnik Janos Belsius.

O razmerah, v katerih so napis kopirali – istočasno naj bi delalo več prepisovalcev –, se poučimo iz rokopisov in objavljenih potopisov udeležencev te misije. Iz dnevnika Hansa Dernschwama, ki je danes shranjen v Wolfenbüttelu (fol. no. 365), tako izvemo, da so bili v Ankari, kjer so napis opazili, 29. marca.¹²⁶ O samem odkritju napisa in stanju stavbe – domnevali so, da gre za pretorij, palačo rimskega namestnika – pa pravi Busbecq v prvem delu svojega potopisa naslednje:

Ancyram venimus mansione a Constantinopoli XIX... Hic pulcherrimum vidimus inscriptionem et tabularum illarum, quibus indicem rerum as e gestarum complexus est Augustus, exemplum. Id quatenus potuit, per nostros homines transcribendum curavimus. Extat incisum aedificii, quod olim fortasse praetorium fuerit, diruti et tecto carentis marmoreis parietibus, ita ut dimidia pars inrantibus ad dextram, dimidia ad sinistram occurrat. Suprema capita fere integra sunt, media lacunis laborare incipiunt, infima vero clavarum et securium ictibus ita lacerata, uti legi non possint, quod sane rei literariae non mediocre damnum est a doctis merito deplorandum idque eo magis, quod urbem illam ab Asiae communitate Augusto dicatam fuisse constet. (Busbecq, *Itinera Constantinopolitanorum et Amasianum*)¹²⁷

V Ankiro smo prispeli iz Konstantinopla po devetnajstih postankih... Tam smo videli zelo lep napis in kopijo tistih plošč, na katerih je Avgust dal zapisati poročilo o svojih dejanjih. Poskrbeli smo, da so naši ljudje prepisali, kolikor je bilo mogoče. Napis je v stavbo, ki je morda nekoč služila kot pretorij in ki je razrušena, brez strehe in ima stene iz marmorja, vklesan tako, da je polovica napisa vstopajočim na desni, polovica na levi. Najvišja poglavja so ohranjena skoraj v celoti, v srednjih se že začenjajo lakune, tista najbolj spodaj pa so zaradi udarcev s palicami in sekirami tako poškodovana, da jih ni mogoče prebrati, kar je seveda za literarno vedo velika izguba in kar morajo učenjaki po pravici obžalovati toliko bolj, ker je, kot je znano, to mesto azijska skupnost posvetila Avgustu.

Janos Belsius (*Joannes Belsius*) v rokopisu, ki je shranjen v Fuggerjevem Arhivu v Dillingenu in ki vsebuje doslej še neobjavljeni Belsiusov lastnoročni

¹²⁶ *Adi 29 Marzo, als wjr den ganczen tag zw Ancira stille gelegen ... In der Stadt auf dem berge.. ein allt remisch gepew gesehen, welchs ein groß gewaldig theatrum ader palatium gewesen... Dasselbst seind schone romane antiquitates zwirch vber noch der lende eingehawen gewesen, die man zum thail lesen mugen* (citirano po: Tardy in Moskovsky, *Zur Entdeckung des Monumentum Ancyranum*, 388).

¹²⁷ Citirano po: Tardy in Moskovsky, *Zur Entdeckung des Monumentum Ancyranum*, 384–385.

prepis celotnega takrat prepisanega teksta (t. i. *Urtekst*), piše, da so morali hiteti s prepisovanjem, ker so jih pri tem ovirali nadležni domačini.¹²⁸

Pozneje so nastali še drugi prepisi, noben pa ni dosegel odmevnosti prvega. Leta 1861 je francoska odprava pripravila faksimile napisa, na podlagi katerega sta Georges Perrot in Edmond Guillaume objavila latinski in – kolikor se je ohranil – tudi grški tekst. Na pobudo Teodorja Mommsena je v letih 1882 in 1883 nemški konzul v Smirni Karl Humann dal izdelati mavčne odlitke celotnega napisa na več kot dvesto ploščah, ki se danes nahajajo v Berlinu, zaradi propadanja pa deloma že nadomeščajo original. Na podlagi teh odlitkov je Mommsen l. 1883 pripravil še danes temeljno kritično izdajo besedila iz Ankire.¹²⁹

Latinsko besedilo napisa je vklesano v dveh delih s po tremi stolpci (I–III, IV–VI) na notranjih stenah tempeljskega predprostora (*pronaos*), grški prevod, ki kaže na nekatere posebnosti lokalnega govora, in je očitno nastal v provinci, pa v 19 zaporednih stolpcih na levi zunanji steni tempeljske cele.

Monumentum Apoloniense

V Apoloniji, nekdanji pizidijski Sozopoli (Σωζόπολη της Πισιδίας), na področju današnjega mesta Uluborlu, so odkrili ostanke grškega besedila na apnenčastih blokih, ki so služili kot baze za kipe Avgusta, Tiberija, Livije, Germanika in Druza in so bili postavljeni nekje med Avgustovo in Germanikovo smrtjo, t.j. med letoma 14 in 19 po Kr. Deloma so bili odkriti že v dvajsetih letih 19. st., dva večja fragmenta pa so spomladi leta 1930 našli člani anglo-ameriške odprave, ki sta jo vodila W. H. Buckler in W. M. Calder.¹³⁰ Napis *Res gestae divi Augusti* je tu vklesan na sprednje ploskve baz kipov in je brez naslova; nad njim sta na zgornjem robu podstavka posvetilni napis skupnosti in bogu Avgustu, pod njim pa napis z imeni upodobljenih oseb:

[τοὺς κοινούς τε καὶ ἰδίους θεοὺς Σε]βαστοὺς καὶ τοὺς π[α]ῖδας αὐτῶν ὁ δῆμος Ἀπολλωνιάτων Λυκίων Θραικῶν κολώνων.]

Skupnosti in njenemu bogu Avgustu in njihovim otrokom demos Apolonijcev, likijsko trakijjskih kolonistov.

128 *Ancire in Galatia maximum palatium fuit Augusti, ubi in introitu ex utraque parte res gestae Augusti incisae fuerunt, quae non omnia legi potuerunt, quoque etiam prohibebamur ob concursum barbarorum* (Fugger- Archiv, 24 recto; citirano po: Tardy in Moskovsky, *Zur Entdeckung des Monumentum Ancyranum*, 389).

129 Mommsen, *Res Gestae divi Augusti*.

130 Objava enega starega fragmenta (A), dveh novih (B in C; ostali so izgubljeni) ter rekonstrukcija: W. H. Buckler, W. M. Calder in W. K. C. Guthrie, *Monumenta Asiae Minoris Antiqua*, vol. IV, 1933, 49–54 in t. 35–37.

[Γερμανικῶ(ι). Τιβεριῶ(ι) Καίσαρι.] Θεῶι Σε[βαστῶ(ι). Ιουλιᾶ(ι) Σεβαστῆ(ι) Δρούσω(ι).]

Germaniku. Tiberiju. Bogu Avgustu. Juliji Avgusti. Druzu.

Čeprav je ohranjen samo osrednji del napisa z imeni počaščenih oseb (na fragmentu A), dopolnitev ni sporna, ker je ohranjen tudi dekret o cesarskem kultu iz Gitejona na severozahodni obali Lakonskega zaliva, prav tako iz obdobja med letoma 14 in 19,¹³¹ z navodili o postavitvi kipov in obrednih svečanostih. V tem dekretu je zapisano, da naj agoranom v teatru postavi tri baze in nanje kipe Avgusta, njegove žene Julije in Tiberija, ki naj mu jih preskrbi mesto. Spredaj, v sredini teatra, naj razen tega postavi ploščo (τράπεζα) in pod njo kadilnico (θυματήριον). V nadaljevanju govori dekret o navodilih pri kulturnih svečanostih, namreč da naj člani mestnega sveta in vsi uradniki, preden vstopijo na prostor za igralce, prižgejo kadilo in žrtvujejo za zdravje vladarjev; nadalje, da naj agoranom prvi dan iger slavi kot »dan Božanskega Cesarja Avgusta Rešitelja, Osvoboditelja«, drugi dan kot »dan imperatorja Tiberija Cezarja Avgusta in očeta domovine«, tretji dan kot »dan Julije Avguste«, kot Τύχη ljudstva in mesta, četrti dan kot »dan Nike Germanika Cezarja«, peti dan kot »dan Afrodite Druza Cezarja«, šesti dan pa kot »dan Tita Kvinkcija Flaminina«. V nadaljevanju sledijo navodila za izvedbo iger.

Črke napisa *Res gestae divi Augusti* so tu manjše kot na kopiji iz Ankire (od 1-1,5 cm). Stolpci, verjetno jih je bilo sedem, so zasedali prostor približno 1 m v višino in 65 cm v širino na prednji strani baz. Znanih je šest fragmentov (tri izmed njih, in sicer fragmenti D, E in F, so bili pogrešani že l. 1930), ki so jih izdajatelji označili z začetnimi črkami abecede (A–F):

- D predstavlja zgornji del stolpca 2 in 3 (pogl. 6 in 10–11);
- F umeščen v sredino stolpca 3 (pogl. 14);
- A umeščen v stolpca 3 in 4 (pogl. 10-11, in pogl. 15–16);
- B zaseda približno dve tretjini stolpca 4 (pogl. 16–20);
- C pa levo polovico stolpca 5 (pogl. 21–26).

Na podlagi teh fragmentov je bilo mogoče skoraj v celoti dopolniti grško verzijo besedila, predvsem v srednjem delu (pogl. 16–25), in dopolniti tudi številne manjkajoče dele latinskega.

Monumentum Antiochenum

Deli tretje znane kopije spisa *Res gestae divi Augusti* izvirajo iz pizidijske Antiohije (severovzhodno od kraja Yalvaç), ki jo je Avgust povzdignil v

¹³¹ L'Année épigraphique 1929, 99–100.

kolonijo z imenom *colonia Caesarea Antiocheia*.¹³² Ohranjenih je približno 270 odlomkov iz apnenca, ki vsebujejo latinsko verzijo besedila. Na dveh odpravah v letih 1914 in 1924 jih je odkril William Mitchell Ramsay, danes pa so na cementnih ploščah razstavljeni v templju v Ankari.¹³³ Napis je bil verjetno nameščen na podstavku Avgustovega konjeniškega kipa ali na triumfalnih vratih.

Odlomki iz Antiohije so zelo pomembni za poglavja 1–13, na mestih stolpcev I in II napisa iz Ankire, ki sta še posebej močno poškodovana. Na teh mestih so omogočili popolno rekonstrukcijo posameznih delov besedila, deloma je bilo na njihovi podlagi mogoče popraviti starejše napačne dopolnitve. V celotnem tekstu *Res gestae divi Augusti*, ki obsega skoraj 300 vrstic, je tako vsaj 58 mest, katerih rekonstrukcijo je omočil prav napis iz Antiohije. Mesta, ki so ohranjena v obeh verzijah besedila, obenem kažejo, da sta bila napisa tako rekoč identična. Naslov, ki je bil, sodeč po ohranjenem besedilu, identičen naslovu napisa iz Ankire, je bil zapisan v štirih vrsticah nad prvima dvema stolpcema osrednjega teksta. Višina črk niha med 1,2 in 1,5 cm, v stolpcu I in II tudi do 1,8 cm.

Na podlagi ostankov teh treh kopij, ki se medsebojno dopolnjujejo, in na podlagi prizadevanj izdajateljev, ki so dodali številne prepričljive dopolnitve, je bilo mogoče z veliko mero gotovosti rekonstruirati celotno besedilo *Res gestae divi Augusti*, tako grško kot latinsko verzijo.¹³⁴

Za potrebe pričujoče študije so v nadaljevanju navedena poglavja iz spisa *Res gestae divi Augusti*, v katerih so omenjene posamezne časti in pooblastila, ki jih je prejel cesar Avgust.

Rerum gestarum divi Augusti, quibus orbem terrarum imperio populi Romani subiecit, et impensarum, quas in rem publicam populumque Romanum fecit, incisarum in duabus aheneis pilis, quae sunt Romae positae, exemplar subiectum.

Spodaj se nahaja prepis (poročila) dejanj božanskega Avgusta, s katerimi je svet podvrzel vladavini rimskega ljudstva in njegovih izdatkov, ki jih imel v korist rimske države in ljudstva, vklesanih na dveh bronastih stebrih, ki sta postavljena v Rimu.

1. Annos undeviginti natus exercitum privato consilio et privata impensa comparavi, per quem rem publicam a dominatione factionis oppressam in libertatem vindicavi. Eo nomine senatus decretis honorificis in ordinem suum me adlegit C. Pansa et A. Hirtio consulibus consularem locum sententiae dicendae

¹³² O okoliščinah odkritja, o besedilu in njegovi razporeditvi po stolpcih, o razmerju do napisa iz Ankire, tekstnokritičnem aparatu in drugem gl. Ramsay in Premerstein, *Monumentum Antiochenum*.

¹³³ Gl. Ramsay in Premerstein, *Monumentum Antiochenum*. Tab. I.

¹³⁴ Celotna grška in latinska verzija besedila: Bringmann in Wiegandt, *Augustus. Schriften, Reden und Aussprüche*, 228–281.

tribuens et imperium mihi dedit. Res publica ne quid detrimenti caperet, me pro praetore simul cum consulibus providere iussit. populus autem eodem anno me consulem, cum consul uterque in bello cecidisset, et triumvirum rei publicae constituendae creavit.

1. Ko sem bil star devetnajst let, sem na lastno pobudo in z lastnim denarjem zbral vojsko, s katero sem državi, ki jo je stiskala tiranija ene politične stranke, povrnil svobodo. Zaradi tega me je senat v letu, ko sta bila konzula Gaj Pansa in Avel Hirtij, s častnimi dekreti sprejel v svoje vrste, mi dodelil rang konzula pri glasovanjih in vrhovno poveljstvo nad vojsko. Ukazal mi je, da kot propretor skupaj s konzuloma poskrbim, da država ne bi utrpela kake škode. Ljudstvo pa me je istega leta, ko sta oba konzula padla v vojni, izvolilo za konzula in za enega od treh mož, ki naj bi poskrbeli za novo ureditev države.

3. Bella terra et mari civilia externaque toto in orbe terrarum saepe gessi victorque omnibus veniam petentibus civibus peperci. Externas gentes, quibus tuto ignosci potuit, conservare quam excidere malui. Milia civium Romanorum sub sacramento meo fuerunt circiter quingenta. Ex quibus deduxi in colonias aut remisi in municipia sua stipendis emeritis milia aliquanto plura quam trecenta, et iis omnibus agros adsignavi aut pecuniam pro praemis militiae dedi. Naves cepi sescentas praeter eas, si quae minores quam triremes fuerunt.

3. Pogosto sem se tako na kopnem kot na morju bojeval v državljanskih vojnah in v vojnah z zunanjimi sovražniki in kot zmagovalec prizanašal vsem državljanom, ki so prosili za milost. Tujim ljudstvom, ki jim je bilo mogoče brez tveganja odpustiti, sem raje prizanesel kot jih iztrebil. Pod mojim vojaškim poveljstvom je bilo približno petsto tisoč rimskih državljanov. Izmed njih sem naselil v kolonije ali municipije po koncu vojaške službe več kot tristo tisoč in vsem tem kot nagrado za vojaško službo dodelil zemljišča ali denarno izplačilo. Zajel sem šeststo ladij, poleg tistih, ki so bile manjše kot troveslače.

4. Bis ovans triumphavi et tris egi curulis triumphos et appellatus sum vicens et semel imperator, decernente pluris triumphos mihi senatu, quibus omnibus supersedi. Laurum de fascibus deposui in Capitolio votis, quae quoque bello nuncupaveram, solutis. Ob res a me aut per legatos meos auspiciis meis terra marique prospere gestas quinquagens et quinquens decrevit senatus supplicandum esse dis immortalibus. Dies autem, per quos ex senatus consulto supplicatum est, fuere DCCCLXXX. In triumphis meis ducti sunt ante currum meum reges aut regum liberi novem. Consul fueram terdecies cum scribebam haec et eram septimum et tricensimum tribuniciae potestatis.

4. Dvakrat sem slavil triumf z ovacijami in trikrat kurulski triumf; enaindvajsetkrat sem bil imenovan za imperatorja, senat mi je dodelil še več

triumfov, ki pa sem jih vse odklonil. Na Kapitolu sem po izpolnitvi zaobljub, ki sem jih slovesno izrekel pred vsako vojno, odložil lovor z butar. Zaradi vojnih pohodov, ki sem jih na morju ali na kopnem uspešno vodil sam ali moji legati pod mojim vrhovnim poveljstvom, je senat petinpetdesetkrat sklenil, da je treba žrtvovati nesmrtnim bogovom. Dni, na katere so po senatovem sklepu izvedli žrtvene daritve, je bilo osemsto devetdeset. Na triumfalnih slovesnostih v mojo čast je pred mojim vozom hodilo devet kraljev ali njihovih sinov. Trinajstkrat sem bil konzul do tega trenutka, ko to pišem in sem imel sedemintridesetič tribunsko oblast.

5. Dictaturam et apsentem et praesentem mihi delatam et a populo et a senatu M. Marcello et L. Arruntio cos. non recepi. Non sum deprecatus in summa frumenti penuria curationem annonae quam ita administravi, ut intra dies paucos metu et periculo praesentem civitatem universam liberarem impensa et cura mea. Consulatum quoque tum annum et perpetuum mihi delatum non recepi.

5. Diktature, ki sta mi jo ljudstvo in senat ponudila v moji odsotnosti in takrat, ko sem bil prisoten v Rimu, v konzulatu Marka Marcela in Lucija Aruncija, nisem sprejel. Nisem pa zavrnil oskrbe prebivalstva z žitom v času največjega pomanjkanja, kar sem uredil tako, da sem v nekaj dneh celotno državo rešil strahu in očitne nevarnosti z lastnim denarjem in skrbjo. Zavrnil sem tako konzulat za tisto leto kot tudi konzulat, ki mi je bil ponujen za vselej.

6. Consulibus M. Vinicio et Q. Lucretio et postea P. Lentulo et Cn. Lentulo et tertium Paullo Fabio Maximo et Q. Tuberone senatu populoque Romano consentientibus ut curator legum et morum summa potestate solus crearer, nullum magistratum contra morem maiorum delatum recepi. Quae tum per me geri senatus voluit, per tribuniciam potestatem perfeci, cuius potestati conlegam et ipse ultro quinquies a senatu depoposci et accepi.

6. Ko sta v konzulatu M. Vinicija in Kv. Lukrecija in pozneje P. Lentula in Gn. Lentula in tretjič Pavla Fabija Maksima in Kv. Tuberona senat in rimsko ljudstvo soglasno zahtevala, da sem edini z največjimi pooblastili imenovan za varuha reda in javne morale, nisem sprejel nobene službe, ki bi mi bila ponujena v nasprotju z izročilom prednikov. Kar je takrat senat želel, da naj naredim, sem izvršil s tribunsko oblastjo, za katero sem sam petkrat v senatu zahteval in tudi dobil kolega.

7. Triumvirum rei publicae constituendae fui per continuos annos decem. princeps senatus fui usque ad eum diem, quo scripseram haec, per annos quadraginta. Pontifex maximus, augur, quindecimvirum sacris faciundis, septemvirum epulonum, frater arvalis, sodalis Titius, fetialis fui.

7. Triumvir za novo ureditev države sem bil neprekinjeno deset let. Prvi mož v senatu sem bil do dne, ko to pišem, štirideset let. Bil sem najvišji svečenik, avgur, član svečeniških kolegijev petnajstih za izvajanje verskih svečanosti in sedmerice za prirejanje poedin v čast bogov, član arvalske bratovščine, član titijske bratovščine in fetial.

8. Patriciorum numerum auxi consul quintum iussu populi et senatus. Senatum ter legi. Et in consulatu sexto censum populi conlega M. Agrippa egi. Lustrum post annum alterum et quadragesimum feci. Quo lustrum civium Romanorum censa sunt capita quadragesimum centum millia et sexaginta tria millia. Tum iterum consulari cum imperio lustrum solus feci C. Censorino et C. Asinio cos., quo lustrum censa sunt civium Romanorum capita quadragesimum centum millia et ducenta triginta tria millia. Et tertium consulari cum imperio lustrum conlega Tib. Caesare filio meo feci Sex. Pompeio et Sex. Appuleio cos.; quo lustrum censa sunt civium Romanorum capita quadragesimum centum millia et nongenta triginta et septem millia. Legibus novis me auctore latis multa exempla maiorum exolescentia iam ex nostro saeculo reduxi et ipse multarum rerum exempla imitanda posteris tradidi.

8. V svojem petem konzulatu sem po ukazu ljudstva in senata povečal število patricijev. Trikrat sem preveril listo senatorjev. V svojem šestem konzulatu sem s kolegom M. Agripo izvedel cenitev prebivalstva. To sem izpeljal prvič po dva-inštiridesetih letih. V tej cenitvi je bilo ocenjeno premoženje 4.063.000 rimskih državljanov. Ponovno sem izvedel cenitev prebivalstva sam na podlagi svojega konzularnega imperija, ko sta bila konzula G. Cenzorin in G. Asinij. Pri tem je bilo popisanih 4.233.000 rimskih državljanov. Tretjo cenitev sem izpeljal na podlagi svojega konzularnega imperija skupaj z mojim sinom Tiberijem Cezarjem, ko sta bila konzula Sekst Pompej in Sekst Apulej. Takrat je bilo popisanih 4.937.000 rimskih državljanov. Z novimi zakoni, ki sem jih predlagal sam, sem obnovil številne zgleadne inštitucije naših prednikov, ki so v naši dobi že prešle v pozabo, in za številne stvari sem zanamcem zapustil zglede, vredne posnemanja.

10. Nomen meum senatus consulto inclusum est in saliare carmen, et sacrosanctus in perpetuum ut essem et, quoad viverem, tribunicia potestas mihi esset, per legem sanctum est. Pontifex maximus ne fierem in vivi conlegae mei locum, populo id sacerdotium deferente mihi, quod pater meus habuerat, recusavi. Quod sacerdotium aliquod post annos, eo mortuo qui civilis tumultus occasione occupaverat, cuncta ex Italia ad comitia mea conflente multitudine, quanta Romae numquam narratur ad id tempus fuisse, recepi P. Sulpicio C. Valgio consulibus.

10. Po sklepu senata je bilo moje ime vključeno v pesem Salijske bratovščine, z zakonom je bilo določeno, da sem za vselej nedotakljiv in da imam, dokler

bom živ, tribunsko oblast. Odklonil sem, da bi postal najvišji svečenik namesto še živečega kolega, čeprav mi je ljudstvo ponudilo to svečeniško dostojanstvo, ki ga je imel že moj oče. To svečeniško službo pa sem prevzel čez nekaj let, med konzulatom P. Sulpicija in G. Valgija (12 pr. Kr.), po smrti tistega, ki si jo je prisvojil med državljansko vojno. Kot pravijo, je ob moji izvolitvi iz celotne Italije prišla tolikšna množica, kot je do tistega časa v Rimu ni bilo še nikoli.

34. In consulatu sexto et septimo, postquam bella civilia exstinxeram, per consensum universorum potitus rerum omnium, rem publicam ex mea potestate in senatus populique Romani arbitrium transtuli. Quo pro merito meo senatus consulto Augustus appellatus sum et laureris postes aedium mearum vestiti publice coronaque civica super ianuam meam fixa est et clupeus aureus in curia Iulia positus, quem mihi senatum populumque Romanum dare virtutis clementiaeque iustitiae et pietatis causa testatum est per eius clupei inscriptionem. Post id tempus auctoritate omnibus praestiti, potestatis autem nihilo amplius habui quam ceteri qui mihi quoque in magistratu conlegae fuerunt.

34. V šestem in sedmem konzulatu (28 in 27 pr. Kr.) sem, potem ko sem zadužil državljanske vojne, ob vsesplošnem soglasju prejel izredna pooblastila in državo izpod moje oblasti izročil v svobodno odločanje senatu in rimskemu ljudstvu. Za to zasluho sem bil po sklepu senata imenovan Avgust, podboj vrat moje hiše je bil javno okrašen z lovrom, nad moja vrata je bil pritrjen državljanski venec, v Julijski kuriji pa je bil obešen zlati ščit, ki sta mi ga posvetila senat in rimsko ljudstvo za moj pogum, blagost, pravičnost in spoštljivost, kot to izpričuje napis na tem ščitu. Od tistega časa sem po vplivu in ugledu prekašal vse, oblastniške moči pa nisem imel nič več, kot tisti, ki so skupaj z mano opravljali katerokoli službo.

35. Tertium decimum consulatum cum gerebam senatus et equester ordo populusque Romanus universus appellavit me patrem patriae idque in vestibulo aedium mearum inscribendum et in curia Iulia et in foro Aug. sub quadrigis, quae mihi ex s. c. positae sunt, censuit. Cum scripsi haec annum agebam septuagesimum sextum.

35. Ko sem bil trinajsti konzul,¹³⁵ so me senat, viteški stan in celotno rimsko ljudstvo imenovali za očeta domovine in sklenili, da je to treba obeležiti z napisom v preddverju moje hiše, v Julijski kuriji in na Avgustovem forumu pod četverovprego, ki je bila postavljena zame po sklepu senata. Ko sem to pisal, sem bil star šestinsedemdeset let.

¹³⁵ To je bilo leta 2 pr. Kr.

PODELITEV VLADARSKIH POOBLASTIL VESPAZIJANU Z *LEX DE IMPERIO VESPASIANI*

Poleg Avgustovega spisa *Res gestae divi Augusti* je drugi najpomembnejši vir za preučevanje nastanka in razvoja principata t. i. *Lex de imperio Vespasiani*, besedilo na bronasti plošči, ki jo je Cola di Rienzo pritrdil na steno lateranske bazilike in jo danes hrani Kapitolski muzej. Ko je bila novembra 2008 plošča zaradi načrtovanih restavratorskih posegov začasno sneta iz stene in je bila po več sto letih ponovno dostopna tudi hrbtna stran, so strokovnjaki med drugim ugotovili, da črke niso bile vklesane v bron kot pri drugih tovrstnih napisih pravne narave (t. i. *acta*), ampak najprej vdolbene v enako veliko ploščo iz voska in potem s pomočjo t.i. *tehnike izginjajočega voska* vtisnjene v mehko kovino.¹³⁶ Plošča meri v višino 164 cm, v širino 113 cm, debela je 4,3 cm, teška pa okrog 600 kg.¹³⁷ Črke so velike 2 cm v vseh vrsticah razen v 33. (*sanctio*), kjer merijo 6 cm. Besedilo je odlično ohranjeno, skoraj vse črke so razpoznavne v celoti.

Lex de imperio Vespasiani

... foedusve cum quibus volet facere liceat, ita uti licuit divo Aug., | Ti. Iulio Caesari Aug., Tiberioque Claudio Caesari Aug. Germanico. | Utique ei senatum habere, relationem facere, remittere, senatus | consulta per relationem discessionemque facere liceat, | ⁵ita uti licuit divo Aug., Ti. Iulio Caesari Aug., Ti. Claudio Caesari | Augusto Germanico. | Utique, cum ex voluntate auctoritateve iussu mandatuve eius | praesenteve eo senatus habebitur, omnium rerum ius perinde | habeatur servetur, ac si e lege senatus edictus esset habereturque. | ¹⁰Utique quos magistratum potestatem imperium curationemve | cuius rei petentes senatui populoque Romano commendaverit, | quibusque suffragationem suam dederit promiserit, eorum | comitis quibusque extra ordinem ratio habeatur. | Utique ei fines pomerii proferre promovere, cum ex republica | ¹⁵censebit esse, liceat, ita uti licuit, Ti. Claudio Caesari Aug. | Germanico. | Utique quaecunque ex usu reipublicae maiestate divinarum | hum<an>arum publicarum privatarumque rerum esse | censebit, ei agere facere ius potestasque sit, ita uti divo Aug. | ²⁰Tiberioque Iulio Caesari Aug., Tiberioque ²⁰Claudio Caesari | Aug. Germanico fuit. | Utique quibus legibus plebeive scitis scriptum fuit, ne divus Aug. | Tiberiusve Iulius Caesar Aug., Tiberiusque Claudius Caesar Aug. | Germanicus tenerentur, iis legibus plebisque scitis imp. Caesar | ²⁵Vespasianus solutus sit, quaeque ex quaque lege rogatione | divum Aug., Tiberiumve Iulium Caesarem Aug., Tiberiumve | Claudium Caesarem Aug. Germanicum facere oportuit, |

¹³⁶ Presicce in Usa, *Il restauro della tavola bronzea*, 360.

¹³⁷ Presicce in Usa, *Il restauro della tavola bronzea*, 359.

ea omnia imp. Caesari Vespasiano Aug. facere liceat. | Utique quae ante hanc legem rogatam acta gesta | ³⁰decreta imperata ab imperatore Caesare Vespasiano Aug., | iussu mandatuve eius a quoque sunt, ea perinde iusta rata(ue) | sint ac si populi plebisve iussu acta essent. | Sanctio: | Si quis huiusce legis ergo adversus leges rogationes plebisve scita | ³⁵senatusve consulta fecit fecerit, sive, quod eum ex lege rogatione | plebisve scito s(enatus)ve c(onsulto) facere oportebit, non fecerit huius legis | ergo, id ei ne fraudi esto, neve quit ob eam rem populo dare debeto, | neve cui de ea re actio neve iudicatio esto, neve quis de ea re apud | [s]e agi sinito.

(S tem zakonom je odrejeno) (§ 1) ... da mu je dovoljeno sklepati pogodbe, s komerkoli bi to želel, tako kot je bilo to dovoljeno božanskemu Avgustu, Tiberiju Juliju Cezarju Avgustu in Tiberiju Klavdiju Cezarju Avgustu Germaniku. (§ 2) Da mu je dovoljeno sklicati sejo senata, postaviti zahtevke v senatu in zavriniti druge zahtevke, sprejemati sklepe senata z zahtevkom in glasovanjem, tako kot je bilo to dovoljeno božanskemu Avgustu, Tiberiju Juliju Cezarju Avgustu in Tiberiju Klavdiju Cezarju Avgustu Germaniku. (§ 3) Da, če se po njegovi volji ali z njegovim pooblastilom ali na njegov ukaz ali zahtevo ali v njegovi prisotnosti izpelje seja senata, potem velja njen sklep v vseh stvareh enako, kot če bi bila seja senata sklicana in izpeljana v skladu z zakonom. (§ 4) Da so osebe, ki se potegujejo za neko javno službo ali za civilna ali vojaška uradna pooblastila ali za upravljanje določenega področja in jih on sam predlaga senatu in rimskemu ljudstvu in ki se jim poda ustno priporočilo ali jim to obljubi, upoštevane pri vseh volilnih skupščinah preko vrste. (§ 5) Da mu mora biti dovoljeno razširiti in premakniti meje pomerija, če je to v interesu države, kot je bilo to dovoljeno Tiberiju Klavdiju Cezarju Avgustu Germaniku. (§ 6) Da mora imeti pravico in pooblastilo uvesti vse ukrepe, ki so po njegovem mnenju v korist države in so primerni vzvišenosti božjih, človeških, državnih in privatnih zadev in jih izvesti tako, kot so to lahko izvedli božanski Avgust, Tiberij Julij Cezar Avgust in Tiberij Klavdij Cezar Avgust Germanik. (§ 7) Da mora biti od (upoštevanja) zakonov in plebiscitov, katerim, kot je to bilo zapisano, božanski Avgust ali Tiberij Julij Cezar Avgust ali Tiberij Klavdij Cezar Avgust Germanik niso bili zavezani, odvezan tudi imperator Cezar Vespazijan, in to tako, da vse, kar so na podlagi kakega zakona ali zakonskega zahtevka lahko naredili božanski Avgust ali Tiberij Julij Cezar Avgust ali Tiberij Klavdij Cezar Avgust Germanik, da je vse to dovoljeno narediti tudi imperatorju Cezarju Vespazijanu. (§ 8) Da so vse odločitve, ki so bile izvedene, izvršene in odrejene pred predlaganjem tega zakona s strani imperatorja Cezarja Vespazijana, na njegov ukaz ali po njegovem naročilu s strani kogarkoli drugega, pravno sprejete in veljavne, kakor če bi bile sprejete po ukazu ljudstva in plebsa. Kazenski ukrep: če kdo zaradi tega zakona ravna ali je ravnal v nasprotju z zakoni, predlogi zakonov in sklepi ljudske skupščine ali sklepi senata ali se je prekršil prej ali če nečesa, kar bi po kakem zakonu, predlogu zakona, sklepa ljudske skupščine ali sklepa senata,

moral storiti, ni tega storil zaradi tega zakona, potem naj se mu to ne šteje kot zlonamerno in naj zaradi tega ne plačuje kazni ljudstvu, prav tako naj nikomur ne pripada v zvezi s tem pravica do tožbe niti pravica do preiskave, prav tako naj nihče ne dopusti, da bi ga zaradi tega doletela kaka obtožba.

Ker se besedilo začne sredi stavka, gre tu očitno za nadaljevanje s prve danes izgubljene plošče.¹³⁸ Vsa naštetá pooblastila so bila Vespazijanu priznana istočasno, kot zelo sumarno poroča tudi Tacit, namreč, da je senat v Rimu zanj sklenil vse običajno za princepse.¹³⁹ Medtem ko je Avgust kot prvi princeps svoja pooblastila in privilegije prejel v teku daljšega časovnega obdobja, je bil postopek hkratne podelitve vseh pooblastil *uno actu* uporabljen že pri Gaju Kaliguli leta 37,¹⁴⁰ pozneje pa tudi pri obeh Vespazijanovih neposrednih predhodnikih Otonu¹⁴¹ in Viteliju.¹⁴² Formula »*ita uti licuit*«, ki jo je potrebno dopolniti s *senatus censuit*, kaže, da gre tu po formalni plati za sklep senata, po drugi strani pa večkrat nastopa termin *lex* (zakon), ki predpostavlja sklep ljudske skupščine. Ker se besedilo zaključí z za sklepe ljudske skupščine običajno *sanctio*, je mogoče sklepati, da besedilo senatovega sklepa prehaja v sklep ljudske skupščine. Pri štirih od skupaj osmih ohranjenih paragrafov je posebej navedeno, da je Vespazijanu dovoljeno ravnati enako, kot je bilo dovoljeno Avgustu, Tiberiju in Klavdiju (par. 1, 2, 6, 7), trem do takrat najuspešnejšim cesarjem, med katerimi se je Vespazijan zgledoval predvsem po prvem.

V ohranjenem delu *Lex de imperio Vespasiani* so navedena izredna pooblastila Vespazijanu.¹⁴³ Prvi paragraf tako opredeljuje njegove pravice v zunanji politiki, namreč, da lahko sam, brez predhodne potrditve s strani senata in ljudstva, s komerkoli bi to želel, sklepa pogodbe, ki so pravno zavezujoče. V času republike je bil – nasprotno – za celotno področje zunanje politike pristojen predvsem senat.

Drugi in tretji paragraf opredelujeta razmerje cesarja do senata, prejem dovoljenja za sklic senatovih sej, da lahko senatu predloži svoje zahtevke, da zavrne zahtevke drugih in tako vpliva na sklepe senata. V kolikor so seje senata v skladu z njegovo voljo, jih lahko po njegovem naročilu skliče tudi nekdo drug in se potem tudi izpeljejo brez njegove navzočnosti. Tako sprejeti sklepi senata morajo biti pravno veljavni, tako kot če bi bila seja senata sklicana in izvedena v skladu z zakonom, to je s strani konzulov in pretorjev.

138 V zvezi z manjkajočimi deli zakona gl. Sordi, *Cola di Rienzo e le clause mancanti*; Purpura, *Sulla tavola perduta*; Bruun, *Riflessioni sulla parte perduta*.

139 *Hist.* 4.3.3: *At Romae senatus cuncta principibus solita Vespasiano decernit*.

140 Svetonij, *Kaligula* 14.1; Kasij Dion, *Rimska zgodovina*, 59.3.1.

141 Tacit, *Hist.* 1.47.2. *Vocat senatum praetor urbanus, certant adulationibus ceteri magistratus, adcurrunt patres: decernitur Othoni tribunicia potestas et nomen Augusti et omnes principum honores*; gl. tudi Kasij Dion, *Rimska zgodovina*, 63.8.1.

142 Tacit, *Hist.* 2.55.3: *In senatu cuncta longis aliorum principatibus composita statim decernuntur*.

143 V zvezi z uvodom v zakon in posameznimi členi gl. Meister, *Einführung*, in Levick, *The Lex de imperio Vespasiani*.

V četrtem paragrafu je opredeljena pravica do priporočila (*commendatio*) kandidatov s strani princepsa. Vsi kandidati, ki jih priporoči senatu in ljudstvu za katerokoli civilno ali vojaško službo, morajo biti na komicijih (volilnih skupščinah) upoštevani preko vrste. Biti kandidat cesarja (*candidatus Caesaris*) je bila posebna čast, njegovo priporočilo je spričo avtoritete, ki jo je užival, dejansko pomenilo pravico do zanesljive izvolitve. Designacijo je izvedlo posebno volilno telo, ki so ga sestavljali senatorji in vitezi, na ta način imenovane osebe pa je kasneje izvolilo ljudstvo. Ker je bilo število designiranih konzulov in pretorjev enako številu tistih, ki bi se jih naj izvolilo, je bila vloga ljudske skupščine *de facto* vse bolj omejena na aklamacijo (potrditev) kandidatov. Ta klavzula je predstavljala temelj cesarjeve osebnostne politike, z njo je dobil možnost imenovanja sebi lojalnih kandidatov na ključne položaje in povečanje števila pristašev in podpornikov.

V petem paragrafu je opredeljena princepsova pravica do povečanja rimskega pomerija, ki naj bi jo, kot poroča Tacit za cesarja Klavdija (slednji je tu naveden kot Vespazijanov predhodnik), po stari navadi (*prisco more*) prejel tisti, ki poveča ozemlje rimske države.¹⁴⁴ Kot kažejo najdbe mejnih kamnov (cipusov) je Vespazijan dejansko izkoristil to pravico in pomerij povečal za področja vzhodno od Tibere (danes Trastevere).

Šesti paragraf vsebuje t.i. diskrecijsko klavzulo,¹⁴⁵ pravico princepsa, da uporabi skrajno obsežne ukrepe. Kako obsežni so bili ti ukrepi, sicer ni povsem jasno. Po mnenju nekaterih naj bi prejel neomejena pooblastila in bil razvezan vseh zakonov (*legibus solutus*), vendar se to ne zdi verjetno, ker so v ostalih paragrafih njegove pravice in privilegiji naštetni ločeno – kar ne bi bilo potrebno oz. smiselno, če bi omenjena razlaga držala. Slednja je v neskladju tudi z nadaljevanjem besedila, ki govori, da mora princeps pri vseh dejanjih, ukrepih in odločitvah ravnati v interesu države, ter o »vzvišenosti božanskih, človeških, javnih in privatnih stvari«. Diskrecijska klavzula najverjetneje omogoča cesarju le ravnanje v skladu s prakso iz obdobja rimske republike (*usus rei publicae*) in sicer *fas*, *ius* in *mos*, kar se odraža v njegovem izdajanju ediktov, drugih uradnih aktov (*acta*) in *res gestae*.

V sedmem paragrafu je opredeljena t.i. dispenciacijska klavzula, s katero princeps prejme dispenz (razrešitev) »upoštevanja tistih zakonov in plebiscitov«, od katerih so bili razrešeni že njegovi predhodniki. Tudi ta formulacija kaže, da ni bil na splošno razrešen vseh zakonov (*legibus solutus*). Med zakoni, ki jim cesar ni bil podvržen, so denimo zakoni o zakonski zvezi, adopciji in dedovanju.¹⁴⁶ Kot dopolnitev tega dispensa nastopa tudi priznanje posebnih pravic Vespazijanu, ki so jih dobili že Avgust, Tiberij in Klavdij.

144 Tacit, *Ann.* 12. 23: *et pomerium auxit Caesar more prisco, quo iis, qui protulere imperium, etiam terminos urbis propagare datur* (in Cezar je povečal pomerium po starodavni navadi, po kateri so tisti, ki so povečali državo, smeli povečati tudi meje mesta). S »Cezarjem« je mišljen Klavdij.

145 Gl. Malavolta, *Sulla clausula discrezionale*.

146 Npr. *Dig.* 1.3.31. *Cod. Just.* 6.23.3. Servij k Verg. *Aen.* 11.206.

V osmem paragrafu je opredeljena t.i. tranzitorna ali prehodna klavzula, ki se imenuje tako zato, ker se nanaša na prehodno obdobje med Vespazijanovim *dies imperii* 1. julija 69 in njegovim uradnim priznanjem 22. decembra. Vsi njegovi ukrepi, edikti in ukazi iz navedenega obdobja so tako naknadno dobili pravno veljavo. To velja tudi za ukrepe, ki so bili v njegovem imenu izvedeni s strani drugih.

V sankcijski formuli je navedeno, da se ne sme kaznovati kršitelja zoper obstoječe zakone, zakonske zahtevke (*rogationes*), plebiscite ali sklepe senatov, če so njegove kršitve posledica upoštevanja tega zakona. Za te prekrške se ne sme zahtevati denarna kazen, ni dovoljena tožba niti sodna preiskava. *Sanctio* tako ureja morebitna navzkrižja med obstoječimi zakoni in *lex de imperio Vespasiani* v korist slednjega.

Manjkajoči prvi del napisa je verjetno govoril o prenosu tistih pravnih nazivov na Vespazijana, ki so bili podeljeni tudi njegovim, na ohranjeni plošči večkrat omenjenim predhodnikom, to je Avgustu, Tiberiju in Klavdiju. Govora je bilo torej predvsem o častnem imenu Avgust, o prokonzularnem imperiju in o tribunski oblasti. Častno ime *Avgust*, ki izvira iz sakralne sfere, je Oktavijan prejel že 13. avgusta 27, pozneje pa so ga prevzeli tudi drugi cesarji. S prokonzularnim imperijem je prejel najvišjo vojaško in civilno oblast v provincah, tribunska oblast (*tribunicia potestas*), ki mu je dovoljevala biti v Rimu politično aktiven, pa je vsebovala med drugim tudi pravico do vlaganja zahtevkov pred ljudsko skupščino in s tem do zakonske iniciative, pravico vložiti veta proti drugim magistratom in splošno pravico do pomoči, *ius auxilii ferendi*. Za njenega nosilca je bila značilna tudi *sacrosanctitas*, osebna nedotakljivost.¹⁴⁷ Mogoče so poleg teh bile navedene tudi druge službe in privilegiji, ki so jih imeli že njegovi predhodniki, na primer funkcija vrhovnega svečenika (*pontifex maximus*), pravica do imenovanja patricijev (*adlectio inter patricos*) in podobno.

Posamezni deli zakona v Colovi interpretaciji kot jo sporoča anonimni pisec Kronike¹⁴⁸ se ujemajo s paragrafi na ohranjeni plošči le na treh ali štirih mestih:

- (1) »In prima, che Vespasiano potessi fare a sio benepiacito leie e confederazione con quale iente o puopolo volessi« (= *Lex imp. Vesp.*, par. 1)
- (2) »anche che potessi mancare e accrescere lo oagliardino de Roma, cioène Italia« (= *Lex imp. Vesp.*, par. 5)
- (3) »potessi dare contado più e meno, come volessi«
- (4) »anche potessi promuovere uomini a stato de duca e de regi e deponere e degradare« (morda povezano s par. 4 *lex imp. Vesp.*?)
- (5) »anco potessi disfare citate e refare«

147 O pravnem položaju tribunov ter o njihovih privilegijih in pooblastilih: Kunkel, *Staatsordnung* 570–591.

148 Anonimo Romano, *Cronica*, XVIII, 172–185 (prevod je naveden zgoraj).

(6) »anco potessi guastare lietti de fiumi e trasmutarli aitrove«

(7) »anche potessi imponere gravezze e deponere allo benepiacito«

Na koncu je dodana klavzula:

(8) »Tutte queste cose consentio lo puopolo de Roma a Vespasiano imperatore in quella fermezza che aveva consentuto a Tiberio Cesari« (= *Lex imp. Vesp.*, par. 5, in razširjeno na več cesarjev, med katerimi kot prvi nastopa Tiberij v par. 1, 2, 6, 7).

Zaradi odstopanj od originalnega besedila so nekateri raziskovalci skušali dokazati, da je imel Cola še eno dodatno ploščo in s tem morda celotno besedilo zakona.¹⁴⁹ Vendar pa tako sam v omenjem pismu praškemu nadškofu Ernestu iz Pardubitz iz leta 1350 kot tudi njegov biograf vztrajno omenjata zgolj eno ploščo, ki so jo pozneje v lateranski baziliki na različnih mestih videli tudi drugi. Tudi če upoštevamo velikost in težo ohranjene plošče, se zdi malo verjetno, da bi se za to dodatno (začetno) ploščo zakona pozneje izgubila vsaka sled. Poleg tega je pri Coli kot prva navedena ista klavzula, ki nastopa na prvem mestu tudi na ohranjeni plošči, ki zaradi zaključne sankcije predstavlja tudi zaključni del zakona. Zaradi vsega povedanega, pa tudi zaradi podobnosti z nekaterimi uredbami Colovega režima,¹⁵⁰ se zdi verjetneje, da je dokument (*una carta*) s prepisom Vespazijanovih pooblastil, ki je bil prebran na shodu v lateranski baziliki,¹⁵¹ dopolnil v skladu s svojim političnim programom, ki ga je morda poleg drugih izvirnih dokumentov uporabil tudi pisec Kronike.¹⁵²

ZAKLJUČNE MISLI

Poleg Avgustovega poročila *Res Gestae divi Augusti*, ki ga poznamo na podlagi treh kopij, najdenih v Mali Aziji, predstavlja *lex de imperio Vespasiani* ključni vir za poznavanje razvoja principatske ureditve. Potrjuje, da so bila vsa pooblastila in privilegiji, ki jih je Avgust dobil v teku vrste let, istočasno prenesena na novega suverena. Gre za edino dokumentarno pričevanje o tovrstni podelitvi pooblastil, ki jo sumarično omenja tudi zgodovinopisno izročilo (Tacit).

149 Gl. Sordi, *Cola di Rienzo e le clausole mancanti*, pos. 304 in op. 4. Gl. tudi Bruun, *Riflessioni sulla parte perduta* in Boriaud, *Cola di Rienzo et la mise en scène de la lex Vespasiani de imperio*.

150 Gl. Anonimo Romano, *Cronica*, 396–404: *Moite aitre cose in quella carta erano scritte, le quale perché moito piacevano allo puopolo, tutti levaro voce in aito e con granne letizia voizerò che remanessi là signore una collo vicario dello papa. Anco li diero licenzia de punire, occidere, de perdonare, de promovere a stato, de fare leie e patti colli puopoli, de ponere tiermini alle terre. Anco li diero mero e libero imperio quanto se poteva stennere lo puopolo de Roma.* Navedeni odlomek sledi besedilu petnajstih uredb novega režima, ki jih je na manifestaciji po Colovem prevzemu oblasti z nekega vnaprej pripravljenega dokumenta (*una carta*) prebral Conte Mancini.

151 Gl. zgoraj op. 10.

152 Avtor je uporabljal pri pisanju Kronike različne dokumentarne vire, ki jih je imel na voljo z Rimu, največ prav v 18. poglavju, posvečenem Coli (gl. Seibt, *Anonimo*, 65).

Diskrecijske klavzule v šestem paragrafu ne gre razumeti v smislu, da je bil cesar v osnovi nad zakoni (*legibus solutus*) in da je imel neomejeno moč, temveč da ni bil zavezan upoštevanju zgolj nekaterih določenih zakonov, enako kot njegovi v istem zakonu navedeni predhodniki. Šele v začetku 3. stol. je postal cesar dejansko tudi *legibus solutus*.

Okoliščine, v katerih je Cola prišel do bronaste plošče z zaključnim delom zakona *lex de imperio Vespasiani*, niso v celoti pojasnjene. Sam sicer pravi, da je bil napis že ob prelomu stoletja v lateranski cerkvi. Toda tega podatka ne potrjuje, z izjemo njegovega lastnega pisma praškemu nadškofu, datiranega v leto 1350, noben drug vir. Prav tako na plošči ni sledov požara v lateranski cerkvi (l. 1308), ki naj bi slednjo uničil, obnovljena pa je bila šele leto dni pred Colovim nastopom tribunata (l. 1346). Ker anonimni pisec Colove biografije omenja, da je bil slednji izveden v branju latinskih napisov, ki so ležali po mestu, da je številne prepisal in prevedel v ljudski jezik, bi smeli domnevati, da je ploščo našel na kakem drugem kraju in da se je kasneje iznenada »pojaviła« v lateranski cerkvi – podobno kot alegorične slike na različnih mestih v Rimu. Izmed razlag, ki bi utegnile pojasniti odstopanja med Colovo intepretacijo in dejanskim besedilom na plošči, se zdi najverjetnejša ta, da je slednji besedilo dopolnil v skladu s svojim političnim programom.

Vzrokov, zakaj je ob nastopu svoje vladavine 20. maja 1347 Cola zahteval prav naziv rimskega ljudskega tribuna (*tribunus plebis*), slednji pa je imel ključno vlogo pri oblikovanju principata, je gotovo več. Kot dober poznavalec rimske zgodovine, ustroja in delovanja rimske republike ter cesarstva, ki ga je sam poskušal oživiti, se je gotovo zavedal, da so pooblastila in privilegiji tribunov rimskim cesarjem dajali neomejene kompetence in zaščito. Prav prvi rimski cesar Avgust, ki je tribunska pooblastila prejel skupaj z drugimi privilegiji in pooblastili, značilnimi za obdobje rimske republike, to pa je bilo v skladu s politiko njene navidezne prenove (*res publica restituta*), je bil Colov veliki vzor pri dosegu končnega cilja. Cilj pa je bil postati cesar ponovno združene Italije.

Zgodba o karizmatičnem tribunu je bila od prve knjižne objave Colovih biografskih poglavij Kronike (leta 1624) dalje deležna precejšnje pozornosti. Potem ko je Muratori izdal celotno Kroniko skupaj z latinskim prevodom, ko je Gibbon vključil Colov tribunat v svoje monumentalno delo o zatonu in padcu rimskega cesarstva,¹⁵³ kjer nastopa takoj za Petrarkovim pesniškim kronanjem, in ko je bila stoletje pozneje vključena tudi v Gregoroviusovo Zgodovino Rima v srednjem veku,¹⁵⁴ je nesporno postala del velike svetovne zgodovine. Vzpodbudila je tudi številna literarna, dramska in glasbena dela,¹⁵⁵ od Byronove epske pesnitve *Childe Harold's Pilgrimage* (1818), kjer v 4. spevu, epski meditaciji o propadu in brezupnem stanju starega Rima, Cola nastopa

153 Gibbon, *History of the Decline and Fall*. Vol. 3 (1781) ch. 70, 1022–1042.

154 Gregorovius, *Geschichte der Stadt Rom*. Vol. 6, 1, V, 227–313.

155 Gl. Collins, *Greater than Emperor*, 1–7, in Musto, *Apocalypse in Rome*, 4–21.

kot nosilec upanja in luči, preko gledališke tragedije *Rienzi* Mary Russel Mitford (1828), znamenite novele Edwarda Bulwer-Lyttona *Rienzi, Last of the Tribunes* (1835), istoimenske opere Richarda Wagnerja *Rienzi: Der Letzte der Tribunen* (libretto je bil končan 1838, glasba pa 1840),¹⁵⁶ ideološko obarvane biografije Gabrielea D'Annunzia, *La vita di Cola di Rienzo* (napisano 1905, izšlo 1906), pa vse do številnih literarnih del iz časa po drugi svetovni vojni. Od odkritja večjega dela Colove korespondence v osemdesetih letih 19. stoletja in njene prve objave leta 1890,¹⁵⁷ ko je bilo torej poleg Colove biografije in Villanijeve Kronike za sočasno zgodovino na voljo tudi to gradivo,¹⁵⁸ se je zanimanje zanj še povečalo. Nemalo zaslug za ohranjanje Colovega mita, ki je dobil tako rekoč apokaliptične razsežnosti, potem ko je v času pred in med drugo svetovno vojno postal del nacistične ideologije, ima gotovo Kronika anonimnega avtorja. Spis izjemne stilistične lepote z nepozabnimi opisi dogodkov in značajev med drugim nazorno slika Colo, njegove velike retorične sposobnosti, življenjsko energijo, v prvi fazi tudi izjemen pogum in vizionarstvo. Tej podobi se pridružujejo negativne poteze, napake ter zablode zadnjega obdobja, ki so junaka postopoma privedle v tragični konec. A, kot pravi avtor sam, *Omo era como tutti li aitri...*

BIBLIOGRAFIJA

- Anonimo Romano. *Cronica*. Edizione critica a cura di Giuseppe Porta. Milano: Adelfi edizioni, 1979.
- Ariani, Marco. *Petrarca*. Roma: Salerno Editrice, 1999.
- Billanovich, Giuseppe. »Come nacque un capolavoro: la Cronica del non più Anonimo Romano. Il vescovo Ildebrandino Conti, Francesco Petrarca e Bartolomeo di Iacovo da Valmontone.« *Rendiconti dell'Accademia Nazionale dei Lincei: Classe di Scienze morali, storiche e filologiche*, ser. 9.6 (1995): 195–211.
- Boriaud, Jean-Yves. »Cola di Rienzo et la mise en scène de la *lex Vespasiani de imperio*.« V: Luigi di Capogrossi in Elena Tassi Scandone, ur., *La Lex de Imperio Vespasiani e la Roma dei Flavi*, Atti del Convegno, 20–22 novembre 2008, 115–124. Rim: »L'Erma« di Bretschneider, 2009.

¹⁵⁶ Zgodba o Coli naj bi ob uprizoritvi te Wagnerjeve opere v Linzu na takrat petnajstletnega Adolfa Hitlerja naredila izreden vtis. Ko ga je leta 1939, ob njeni uprizoritvi v Bayreuthu, mladostni prijatelj, s katerim si jo je ogledal, na to spomnil, je baje rekel: »V tistem trenutku se je vse začelo!« Izvirni rokopis Wagnerjeve opere naj bi Hitler vse do svojega konca imel pri sebi, glasbo iz njene uverture pa so predvajali na velikih nacističnih shodih v Nürnbergu. Zgodbo o rimskem tribunu je poznal tudi Hitlerjev zaveznik Benito Mussolini. Ko naj bi ga prijatelj Aldo Perini opomnil, da bo končal kot Cola, naj bi menda odvrnil, da se to ne bo zgodilo, ker na rokah ne nosi prstanov. Pa vendar: ko so ga aprila 1945 preoblečenega v nemškega vojaka na begu v Švico ujeli in ustrelili partizani, so njegovo izmaličeno truplo z glavo navzdol obesili na trgu v Milanu. Tako kot Hitler v gorečem bunkerju v Berlinu je tudi Mussolini doživel usodo, podobno Colovi (gl. Musto, *Apocalypse in Rome*, 13–15).

¹⁵⁷ Gabrieli, *Epistolario*.

¹⁵⁸ Kompletno izdajo njegove korespondence z obsežnimi komentarji in indeksi v 5 zvezkih (Colova pisma so v 3. zv.) sta pripravila Konrad Burdach in Paul Piur med leti 1912 in 1929 (Burdach in Piur, *Briefwechsel des Cola di Rienzo*).

- Brentano, Robert. *Rome before Avignon. A Social History of Thirteenth-Century Rome*. 2. izdaja. London: British Museum Press, 1991.
- Bringmann Klaus in Dirk Wiegandt, izd. *Augustus. Schriften, Reden und Aussprüche*. Texte zur Forschung 91. Darmstadt: WBG (Wissenschaftliche Buchgesellschaft), 2008.
- Brunt, P. A. »Lex de imperio Vespasiani«. *The Journal of Roman Studies* 67 (1977): 95–116.
- Bruun, Christer. »Riflessioni sulla parte perduta della c.d. Lex de imperio Vespasiani.« V: Luigi di Capogrossi in Elena Tassi Scandone, ur., *La Lex de Imperio Vespasiani e la Roma dei Flavi*, Atti del Convegno, 20–22 novembre 2008, 23–45. Rim: »L'Erma« di Bretschneider, 2009.
- Burdach, Konrad in Paul Piur, izd. *Briefwechsel des Cola di Rienzo I–V*. Berlin: Preussische Akademie der Wissenschaften, 1912–1929.
- Buonocore, Marco. »La »fortuna« de la lex de imperio Vespasiani«. V: Luigi Capogrossi in Elena Tassi Scandone, ur., *La Lex de Imperio Vespasiani e la Roma dei Flavi*, Atti del Convegno, 20–22 novembre 2008, 47–70. Rim: »L'Erma« di Bretschneider, 2009.
- Busbecq, Augier Ghislain de. *Itinera Constantinopolitanorum et Amasianum ab Augerio Gislelio de Busbequii etc. D. ad Solimannum Turcarum Imperatorem C.M. oratore confecta. Eiusdem Busbequii de Acie contra Turcas instituenda Consilium*. Antverpiae, 1581.
- Campanelli, Maurizio. »The Preface of the Anonimo Romano's Cronica: Writing History and Providing Truthfulness in Fourteenth-Century Rome«. *The Medieval Journal* 3, št. 1 (2013): 83–101.
- Clarke, Paola. »The Villani Cronicles«. V: Sharon Dale idr., ur., *Chronicling History, Croniclers and Historians in Medieval and Renaissance Italy*, 113–143. University Park, Pensilvania: The Pensilvania State University Press, 2007.
- Collins, Amanda, *Greater than Emperor: Cola di Rienzo (ca. 1313-54) and the world of Fourteenth-Century Rome*. Stylus. Studies in Medieval Culture. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2002.
- Cosenza, Mario Emilio, ur. *Petrarch. The Revolution of Cola di Rienzo*. 2. izdaja. New York: Italica Press, 1986.
- Deininger, Jürgen. »Von der Republik zur Monarchie. Die Ursprünge der Herrschertitulatur des Prinzipats.« V: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. I. 1, 982–997. Berlin: Walter de Gruyter, 1972.
- Formentin, Vittorio. »Tra storia della lingua e filologia: note sulla sintassi della Cronica d'Anonimo romano«. *Lingua e stile* 37 (2002): 203–250.
- Gabrieli, Annibale. *Epistolario di Cola di Rienzo*. Fonti per la Storia d'Italia. Rim: Istituto storico Italiano, 1890.
- Gibbon, Edward. *History of the Decline and Fall of the Roman Empire I–VI*. London, 1776–1788.
- Gregorovius, Ferdinand. *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter. Vom fünften Jahrhundert bis zum sechzehnten Jahrhundert I–VIII*. Stuttgart: Cotta, 1859–1872.
- Kienast, Dietmar. *Augustus. Prinzeps und Monarch*. 3. izdaja. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1999.
- Kienast, Dietmar. *Die römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*. 2. izdaja. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996.
- Korošec, Viktor. »Nastanek Avgustovega principata«. *Zbornik znanstvenih razprav juridične fakultete v Ljubljani* 19 (1943): 74–102.
- Kunkel, Wolfgang. *Staatsordnung und Staatspraxis der römischen Republik*. Zweiter

- Abschnitt: Die Magistratur. Handbuch der Altertumsw. X.3.2.2. München: Verlag C.H. Beck, 1995.
- Levick, Barbara. »The *Lex de imperio Vespasiani*. The parts and the whole«. V: Luigi di Capogrossi in Elena Tassi Scandone, ur., *La Lex de Imperio Vespasiani e la Roma dei Flavi*, Atti del Convegno, 20–22 novembre 2008, 11–22. Rim: »L'Erma« di Bretschneider, 2009.
- Luthar, Oto. »Jean Froissart«. V: Oto Luthar idr., ur., *Zgodovina historične misli. II. Od Homerja do začetka 21. stoletja*, 112–115. 2. izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, 2016.
- Malato, Enrico, ur. *Storia della letteratura italiana*. Volume II: Il trecento. Roma: Salerno Editrice, 1995.
- Malavolta, Mariano. »Sulla clausola discrezionale della c.d. lex de imperio Vespasiano«. *SIMBLOS* 5 (2006): 105–129.
- Meister, Klaus, *Einführung in die Interpretation historischer Quellen*. Schwerpunkt: Antike. Bad 2: Rom. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1999.
- Mommsen, Theodor. *Res Gestae divi Augusti ex monumentis Ancyranis et Apolloniensis*. Berlin: Weidmann, 1883.
- Muratori, Ludovico Antonio, ed. *Rerum Italicarum Scriptores*. 25 vols. Milan: RIS, 1723–51.
- Musto, Ronald G. *Apocalypse in Rome. Cola di Rienzo and the Politics of the New Age*. Berkeley: University of California Press, 2003.
- Parisi Presicce, Claudio in Carlo Usai. »Il restauro della tavola bronzea con la *lex de imperio Vespasiani* nei Musei Capitolini. Relazione preliminare«. V: Luigi di Capogrossi in Elena Tassi Scandone, ur., *La Lex de Imperio Vespasiani e la Roma dei Flavi*, Atti del Convegno, 20–22 novembre 2008, 357–367. Rim: »L'Erma« di Bretschneider.
- Purpura, Gianfranco. »Sulla tavola perduta de la *Lex de auctoritate Vespasiani*«. *Minima epigraphica et papyrologica* 2, št. 2 (1999): 261–295.
- Ramsay, William Mitchel in Anton von Premerstein. *Monumentum Antiochenum*. Die neugefundene Aufzeichnung der Res gestae divi Augusti im pisidischen Antiochia. Mit 15 Tafeln. Klio, Beiheft 19. Neue Folge, Heft 6. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1927.
- Rowe, Gregory. »The Roman State: Laws, Lawmaking, and Legal Documents«. V: Christer Bruun in Jonathan Edmondson, ur., *The Oxford Handbook of Roman Epigraphy*, 299–318. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Seibt, Gustav. *Anonimo romano. Geschichtsschreibung in Rom an der Schwelle zur Renaissance*. Sprache und Geschichte. Stuttgart: Klett-Cotta, 1992.
- Sordi, Marta. »Cola di Rienzo e le clausole mancanti della *Lex de imperio Vespasiani*«. *Studi in onore di Edoardo Volterra* 2, 303–311. Milano: Casa editrice dott. A. Giuffrè, 1971.
- Tardy, Lajos in Éva Moskovskys. »Zur Entdeckung des Monumentum Ancyranum (1555)«. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 21 (1973): 375–401.
- Wieacker, Franz. *Römische Rechtsgeschichte*. Zweiter Abschnitt: Die Jurisprudenz vom frühen Principat bis zum Ausgang der Antike. Handbuch der Altertumsw. München: Verlag C.H. Beck, 2006.
- Wilson, Peter H., *The Holy Roman Empire. A Thousand Years of Europe's History*. London: Allen Lane, Penguin Books, 2016.
- Wright, John. *The Life of Cola di Rienzo*. Toronto: Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1975.
- Zanker, Paul. *Augustus und die Macht der Bilder*. 3. izdaja. München: Verlag C.H. Beck, 1997.

Zusammenfassung

DER RÖMISCHE TRIBUN COLA DI RIENZO (1347),
RES GESTAE DIVI AUGUSTI UND *LEX DE IMPERIO*
VESPASIANI

Das Leben, den Charakter und die Taten des Cola di Rienzo (1313-1354), der im Jahre 1347 das Regime der Barone in Rom stürzte und als Tribun von Rom für etwas mehr als ein halbes Jahr die von ihm als *buono stato* bezeichnete Regierung übernahm, kennen wir durch die fragmentarisch erhaltene, von einem anonymen zeitgenössischen Autor im damaligen römischen Dialekt geschriebene Chronik Roms (für die Zeit zwischen 1325 und 1360), ferner durch seine bis heute erhaltene Korrespondenz mit Briefen, verfasst in ausgezeichnetem Latein oder im Dialekt, die er an verschiedene Adressaten seiner Zeit im In- und Ausland richtete, wie etwa Päpste, Kleriker, Könige, Fürsten, Adelige, Familienangehörige oder an seinen Freund, Unterstützer und Bewunderer, den *poeta laureatus* Francesco Petrarca, sowie durch verschiedene Archivalien, die von seiner Regierung erhalten geblieben sind. Was uns diese zum Teil umfangreichen Quellen vermitteln, ist das Bild eines bewundernswerten Kenners der klassischen Literatur, der lateinischen Sprache, der Geschichte des alten Rom, seines Rechts und seiner Staatlichkeit; andererseits zeigen sie uns einen kühnen und geschickten Diplomaten und Staatsmann mit starker persönlicher Ausstrahlung und ausgezeichneten rhetorischen Fähigkeiten, der nicht nur seine Zuhörer aus der breiteren Volksmasse, sondern auch den Papst selbst, wie auch andere gebildete und bedeutende Persönlichkeiten seiner Zeit, in seinen Bahn zog, letztendlich aber auch einen mittelalterlichen Phantasten und Träumer von der ewigen Größe Roms als einer Stadt, die alleine den Vorzug nicht nur in Italien, sondern auch in der Welt verdiente. Es zeichnet sich jedoch in diesen wie auch in anderen zeitgenössischen Quellen, zugleich ein Bild Roms ab, dessen Ruhm bei weitem nicht so groß war wie früher, einer Stadt, die durch zahlreiche Naturkatastrophen, z.B. Überflutungen des Tiberflusses, Erdbeben oder Seuchen, stark gelitten hatte und die nach langjähriger Abwesenheit des Papstes und seiner Kurie (seit 1303) und dem starken Rückgang der Pilgerzahl usw. auch ökonomisch abgesackt war und nicht mehr als etwa 30.000 Einwohner zählte.

Die Chronik des anonymen Autors in einem später untergegangenen Idiom ist fragmentarisch erhalten: etwa ein Viertel oder sogar ein Drittel fehlt; bei 9 von 28 Kapiteln ist nur der Titel vorhanden und es bleibt ungewiss, ob der Autor sie je geschrieben hatte und das Werk in unfertigem Zustand hinterließ. Im Text befinden sich auch einige kurze Partien in lateinischer Sprache, wobei es sich entweder um spätere Interpolationen oder Überreste

der ursprünglichen Fassung handelt, da der Autor sagt, dass er die Schrift zuerst in Latein geschrieben habe. Die Schrift zeigt einen gebildeten Autor und großen Stilisten, der durch die Anwendung zahlreicher rhetorischer Mittel beeindruckt und der letztendlich auch stark zum späteren Cola-Mythos beitrug, der sich in zahlreichen literarischen, dramaturgischen und musikalischen Bearbeitungen manifestierte.

Der anonyme Autor, der Cola neben einigen kürzeren, verstreuten Abschnitten in seinem Werk auch zwei längere Kapitel widmete, die in einigen Handschriften und später oft auch in Buchform als »Vita di Cola di Rienzo« zusammengetragen wurden, beschreibt Colas gute Kenntnisse der antiken Literatur, sein starkes Interesse an den damals in Rom herumliegenden antiken Inschriftsteinen, die er abschrieb und in die Volkssprache übersetzte, seine rhetorischen Fähigkeiten, Tugenden und auch, vor allem in seiner zweiten Periode, seine Irrtümer und Schwächen, die dann zu seinem gewaltsamen Ende führten. Ausführlich berichtet er über Colas erste Regierung vom 20. Mai bis Anfang Dezember 1347, als er einige Maßnahmen setzte, die die chaotischen Verhältnisse in Rom regelten und ihm breite Unterstützung einbrachten, mit Enttäuschung dann über seine Flucht nach einer verlorenen Schlacht mit einer Miliz der Barone. Im letzten erhaltenen Kapitel schildert er Colas siegreiche Wiederkehr nach Rom, seine kurze zweite Regierung im Jahr 1354, bei der er sich aber dann ganz anders verhielt, weitaus weniger Unterstützung genoss und endlich wegen seiner Tyrannei und unbeliebter Maßnahmen, wie die Erhöhung der Steuer, unter den Dolchstößen des empörten Volkes vor seinem Palast starb. Manches davon lässt sich durch seine Korrespondenz ergänzen, besonders für die Zwischenperiode, die Cola meist außerhalb von Rom verbrachte und den Verfasser eher wenig interessierte.

Der anonyme Autor berichtet auch über eine von Cola organisierte Versammlung in der Basilika St. Johannes im Lateran, wo er eine Bronzetafel aufgestellt hatte, eine Rede hielt und ein »Dokument mit Vollmachten, die das Volk dem Vespasian verliehen hat«, vorlesen lies. Bei der Bronzetafel, die sich heute in den Kapitolinischen Museen befindet, handelt es sich um die sogenannte *Lex de imperio Vespasiani* und zwar um die letzten acht Paragraphen des Gesetzes, von dem der Anfang, d. h. mindestens eine weitere Tafel, fehlt. Das Gesetz ist neben dem Bericht des Augustus über seine Taten (*Res Gestae divi Augusti*) die einzige dokumentarische Quelle zum Verständnis der Entstehung und Entwicklung des Prinzipats, einer von Augustus eingeführten Regierungsform, und zeigt, dass Vespasian alle Vollmachten gleichzeitig (*uno actu*) erhielt, was auch durch die historiographische Tradition (Tacitus) bestätigt wird. Im Unterschied dazu zeigt der Text des Tatenberichts von Augustus, dass sich dieser Vorgang bei ihm über eine längere Periode erstreckt hatte. Das Original (sog. *Monumentum Romanum*), das Sueton in seiner Augustusvita erwähnt, war in Rom vor dem Augustusmausoleum auf zwei Bronzefeilern aufgestellt und ist heute verloren; dank seiner Kopien in

den kleinasiatischen Städten Ancyra, Antiochia und Apollonia in der Provinz Galatien, die sich in epigraphischer Form erhalten haben, kennen wir aber sowohl den lateinischen Urtext als auch seine griechische Übersetzung.

Merkwürdigerweise stimmen die vom anonymen Autor überlieferten Vollmachten, die in der Lateranbasilika vorgelesen wurden, nur teilweise mit den Paragraphen der *Lex de imperio Vespasiani* auf der Bronzetafel überein, was nicht eindeutig erklärbar ist und viele Fragen offenlässt. Vielleicht handelt es sich bei den anderen Regelungen um solche, die dem späteren politischen Programm von Cola entnommen wurden.